

Г. МІЗЮН

РЕКОНСТРУКЦІЯ

(П'єса на 5 частин)

ДІЄВІ ОСОБИ:

1. Д ж и г а—райземробітник.
 2. Б о й к о—робітник залізничного вузла.
 3. А н д р і й—коваль-робітник.
 4. Р у ч и щ я—незаможник.
 5. Д р о б а х а—старий дід—наймит.
 6. Я в о р ч у к—активіст—незаможник.
 7. В а к у л е н к о—активіст—незаможник.
 8. К а т е р и н а—жінка Вакуленка—активістка.
 9. І в а с ь—син Вакуленка—школяр.
 10. Р а ш п і л ь—незаможник.
 11. А н т о н е н к о—будочник на залізниці.
 12. Ч у п л и й—агроном.
 13. В и н о г р а д с ь к и й—агроном.
 14. М а н е н к о, В і н н и к, О л ь г а—вчителі.
 15. Б о н д а р е н к о—середняк.
 16. М о т р я—його жінка.
 17. М и к о л к а—син Бондаренка.
 18. К р и х т а—«незаможник»—середняк.
 19. О л е н к а—його дочка.
 20. Б е г м а—куркуль.
 21. С е р а ф и м а—жінка його.
 22. Л а в р і н—син Бегми.
 23. С в я т е л и к—чинуша.
 24. К о з и н е щ ь—білий амігрант.
 25. П р о в і д н и к.
 26. П і п.
 27. Б і д н я к и, с е р е д н я к и й к о м с о м о л ь щ і.
-

ЧАСТИНА ПЕРША.

1. СИЛА МЕЖІ

Крихта й Бондаренко ставлять тини — на неподілену вулицю вилазять. А вулиця все вужча й вужча до кінця села. Остеронь—двір Івана Хомича Бегми, з новими ворітьми й старим берестом у садку. Чути просту мелодію скрипки.

Крихта. Я—дощаний. А ти плетений?

Бондаренко. Дешевше.

Крихта. Лозу в Бегми рубав?

Бондаренко. Еге. Бачиш, у мене в леваді ще мала лоза — на кошики та на вінички...

Крихта. А мені така осайба попалась,—хоч би тобі лозина! Сама кочка.

Бондаренко. А колись була велика лоза, та Бегма сплюндрував. (Павза). Та й те, сказати,—осайба ця тобі на дурничку припала...

Крихта. Як це—на дурничку? Хіба я не одстоював власті?

Бондаренко. Та одстоював — ніхто не каже! Власть же тебе й хазяїном, бач зробила: землі дала, корову од розкулачки взяв, а коняку десь навкулачки одбив, як состояв у власті...

Крихта. (Сердито). Аби не вкрав!

Бондаренко. Та ніхто не каже! (Павза). От ти кажеш—«осайба». Я твою осайбу знаю! Зараз у нас двадцять четвертий рік... ну, а то було щось після японської зразу... Жили тут люди — Морозами звалися. Бідували. Столипінський маніфест вийшов на розділ, так вони поїхали на Зелений Клин, а осайбу Бегма купив. Ну, од Бегми вже тоді комбід одібрав... от.

Крихта. Та я чув цю сторію...

Бондаренко. Ти ж у нас чужак, зайда, революція тебе прибила до нашого села.

Крихта. Ну, то що? Не такий хіба чоловік, як усі інші? Однаковий!

Бондаренко. Однаковий, ніхто ж не каже!

Крихта. Морози там, видать, зажили на Сибіру!

Бондаренко. Де там! Перед війною їздив туди дід Дробаха, каже—не важно. Морози, каже, кинули землю та пішли майструвати на завод—ковалями.

Крихта. Дід Дробаха—бувалий ворон.

Бондаренко. То, пролетарія всіх стран... Ти кажи,—який старий, а ще дебелий дідок, дарма що весь вік у наймах...

Крихта. І на скрипку грає добре...

Бондаренко. (Слухає). До-обре грає. Як шовком шиє... Еч... (Слухає).

Крихта. Сумовитої грає.

Бондаренко. За сином сумує дід... десь запропастився в партизанах...

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХДУ.

Інв. № _____

Крихта. (Гукає). Оленко! Оленко! Принеси віжки! Мерщій! (бере, піднімає товстого стовпа, ставить його в яму). О! Оце ушака до воріт закопаю—не вивернеш!

Бондаренко. Та в тебе ж дівка росте... А все таки я б оту дривітню повернув на насади. Добра штука (дивиться то на свої паколи, то на Крихтин стовп). Е, Степане, к лихій годині таку пліпорцію! То вже... к чортам собачим!

Крихта. Що?

Бондаренко. Он ти на цілий аршин на вулицю випер! К чортам собачим!

Крихта. А ти?! Подивись на себе!

Бондаренко. Я менше. К чортам собачим!

Крихта. Виліз і ти, хоч на сажень!

Бондаренко. Так я вже паколи забив... К лихій годині!

Крихта. А я викопав яму!.. (гукає). Оленко! Оленко, вишкварок ти бісової печінки! (іде Яворчук).

Яворчук. Дядьку Степане! Хочете, щоб протокола склав?

Крихта. Скільки тут того?.. На вершок одступив, уже й протокол! І чорт його зна, поки не було цього комсомолу—тихо було...(Сердито).. І яке тобі діло, спитать?!

Яворчук. Я член земсекції сільради і мушу слідкувати... Пожарки, бач, розсохлись, повозка без колеса, Товедівська земля не орана, школа не ремонтвана, а вони, бач, тини на вулиці ставляють...

Крихта. Налог беруть—нехай і дбають.

Бондаренко. Парубок правду каже,—що не порядок, то таки не порядок...

Яворчук. А-ви, дядьку Юхиме,—теж! А чи давно бідкалися—«сільрада—це нуль, не слідкує за порядком, комнезам розкамашує». От, як тепер оживлення сільради—пропонується не робити безпорядку! То вже погано, як Бегміні звички по селу підуть!.. (На воротах Бегми,—Серафима).

Серафима. (Злісно). Що тобі Бегма? Що тобі Бегма, га? Бегма хазяїн добрий, навчить і других! У Бегми досхоти-роботи, а ви тільки те й знаєте, що по селу галасаєте, як не про комсомол так про копірацію. Ледацюги!

Яворчук (повертається). А, тітко Серафимо, звиняйте, звиняйте! (підходить ближче). От що, тітусю,—у вас наймит є, а умови, мабуть, не складено. А наймитові, мабуть, досхоти-роботи.

Крихта (напівжартом). Йому й туди діло...

Бондаренко. Натура така.

Серафима (гордовито). Іди, хлопче, поки собаками не нацькувала! Вже приходили такі що в ри-зи-ли пишуть... бачили!

Яворчук. Подивимося в сільраді... там списочок такий є.

Серафима. Подавись ти з своєю сільрадою! (пішла в двір).

Голос (за коном). На сход! На сход!!

Бондаренко. Яворчук! Що то за сход сьогодні?

Яворчук. Доповідь про міжнародне і внутрішнє становище, про пожежну дружину й біжучі справи.

Крихта. Про міжнародне—ще с'як-так, а внутрішнє—що не цвях, то й хунт жита... А на жито ліміт, боніфікація і рефакція якась.

Бондаренко. І неврожай... Трудно, брат, цього року... Налог такий, що хоч божу мати пої...

Яворчук. А до того ще й трьохполка, черезполосиця, далекоземелля, засмічене насіння... на бога надія, нова огорожа до церкви, нові хори в церкві, утримання попа, сварки за межі, юренда з-половини...

Крихта. І тобі не заціпить?

Яворчук. А чого ж ви про це мовчите?

Голос. (за коном). На сход! На сход!

Яворчук. Збирайтеся на сход!.. (пішов).

Крихта. Оленко! От бісової віри дівчина! (Виходить Оленка).

Сленка (ледве не плаче). Віжки в колодязь упали...

Крихта. Я ось тобі покажу!

Оленка. То не я...

Крихта. Іди сюди!

Бондаренко. Та йди ж—батько не битиме.

Оленка. Я боюся...

Крихта. Я кому сказав?! Ступай сюди! (Оленка підступає). Держи, ось цього стовпа. Та не бійсь, не бійсь, він не впаде. Держи, щоб не похилився. Отак! Не важко?

Оленка. Ні, (держить стовпа).

Крихта. Я ось підмостю оцеї цурпалок. О! (іде в двір до Бондаренка). Юхиме, дай крюка свого—віжки витягну.

Бондаренко. Ідем (пішли). (З-за рогу виглядає Івась).

Івась. Оленко! Ку-ку!

Оленка. Не підходь!

Івась. (ближче). Ага, підйду!..

Оленка. Ванько, Не підходь!

Івась. І штовхну!

Оленка. Ванько!.. Ма-а!..

(Вулицею йде Андрій в червоноармійській уніформі, з сумкою через плече, пильно й здизовано оглядає село).

Ванько. Он салдат!

Оленка. Де? (виглядає з-за стовпа, здивилася. Стовп загубив рівновагу, поволі хилиться. Олена злякано підпирає його, поглядаючи в двір). Ой!

Івась. Тікай! (біжить).

Оленка. Ой, та-ату! Ой ма-а! (знесилено присідає під вагою стовпа, потім хоче тікать, але падає. Стовп поволі придавлює Оленці ногу). А-а-а-й!.. (знепритомнює).

Андрій (кидається до неї). Люди! (Піднімає стовпа, бере Оленку на руки). Люди! Чия дівчина? (вибігає Крихта, потім Бондаренко).

Крихта. Ой, боже ж мій! Ой лишечко! (бере Олену, несе в хату).

Бондаренко. Я ж казав...

Крихта (кричить з хати). Ради бога, допоможіть!

Бондаренко. Ну, що йому?.. Товаришу!

Андрій. У мене ось бинт. (біжить до хати. Вулицею йде Бегма й Виноградський).

Бегма. Оце, мої сусіди... Ось, Степан Крихта, колишній жебрак—тепер хазяїн...—добре вчепився в чужу землю... А ото—Юхим Бондаренко, хазяйновитий дядько, нові сорти пшениці вирощує...

Виноградський. Ці-ці-каво, я-яка то пшениця. (вибігає Андрій).

Андрій (до Виноградського). Товаришу! Ви не лікар?

Виноградський (гордовито). Я а-агроном, товаришу!

Бегма. Це агрсном, агроном... Що там?

Андрій. Дівчині ногу придавило! (побіг до хати).

Бегма. Пожалуйте, пожалуйте до мене в двір... Милости прошу! (чемно відчиняє хвіртку).

Виноградський. Дуже радий, дуже радий. (Проходить).

Бегма. Проходьте! (Гукає на вулицю). Юхиме! Підійдіть на хвилинку! (виходить Бондаренко).

Бондаренко. Що ска-те?

Бегма. Заходьте до мене—побалакаєте з агрономом... Гарний чоловік... Е... ви ж там нацюкали в мене лози—заберіть.

Бондаренко. Запряжу ось коня.

Бегма. Гроші мені, одним словом, і не потрібні зараз. Вексельок дасте... для порядку. За лозу і за позику на ярмарку... Зайдете?

Бондаренко. На сход треба б...

Бегма. Ще поспіємо!.. Що то за москаль?

Бондаренко. Бог його знає.

Бегма. Видно прохожий?..

Бондаренко. Не наш...

Бегма. Зайдете ж? (пішов).

Бондаренко порається біля своєї огорожі. Виходить Андрій).

Андрій. Ви знаєте, може дівчина без ноги...

Бондаренко. Та що ви?!

Андрій. Здається кістка ціла. А в тім хто зна.

Бондаренко. Добре, що ви наскочили... Це ви не в Личаки, часом, туди дорога через наше село? Зайдіть до мене, перекусите.

Андрій. Спасибі. Мені треба побачити тут діда Дробаху, чи він живий ще?

Бондаренко. О, підскакує! (показує на двір Бегми). Ось він тут живе...

Андрій. (здивовано) Тут?!

Бондаренко. Наймитує.

Андрій. А, а!..

2. „КАРАКАЦИ“

Контора кредитового товариства. Святелик сидить за столом, читає.

Святелик (читає). «Третій всесоюзний з'їзд рад для підвищення сільського господарства, ухвалив утворити Всесоюзний с.-г. банк з основним капіталом»... (слухає).

(За коном великий шум натовпу, що все дужчає, і нарешті в контору вривається група селян з криками, погрозами)...

Голоси:— Де таблиця цін на зерно?

— Що то за боніфікація така?

Святелик. Тихше! Таблицю взавтра вивісимо!

З гурту. — Завтра мені на базар треба грошей!

— Везем до споживчої!

— Чого там до споживчої,—веземо до часника,—він і аван вперед дає!

— Чорт з ними! Почекаємо вже!

Святелик. Без крику! Ви знаєте добре, що це встановлено не нами, а властю. Є такий обіжник наркомторгу...

Голоси: — Халера на нашу голову!

— Не лайся так!

— Об'ясніть хоч, що то за боніфікація?

— Покликають сюди голову сільради!

— Давай сюди Ручицю!

(Входить Ручиця).

Ручиця. Товариш Святелик, чому не вивішені таблиці?

Святелик. Не встигли.

Голоси. — Нехай так розтолкує!

— Давай сюди обіжник!

Ручиця (бере обіжник). Тихо! Значить так... е... е (читає). «Союз пропонує суворо дотримуватися встановлених лімітів і норм боніфікації й рефакції».

Голоси. — Закручено дуже!

— Ясніше!

— І так ясно: давай мужик хліб по ліміту!

— А гвіздки колись будуть!

— Бідняк здає хліб, а заможний придержує на весну.

— Налогом придавили!

Ручиця. Товариші! Що неврожай і налог—ето да, а що держава наша бідна—і ето да! А потому й ножниці. А якби, скажем, промисловість піднять...

Голоси. — Кажи, говори!

— Читай боніфікацію!

— Рефакцію, вона нам у печінках сидить.

Ручиця (читає). «Базис—натура—96 золотників жито, 102, зол. пшениця. Боніфікація «за зменшену вогкість, вищу натуру, нижчу домішку одна копійка. Рефакція: за меншу натуру та вищу домішку, за більшу вогкість—одна копійка...

Дехто—Чорту ногу зломить!

— Розтолкуй!

— Товариш Ручиця,—ви ж голова сільради.

— Та він сам не знає!

Ручиця. Знаю. Товариш Святелик ось скаже.

Святелик. Громадяни! Боніфікація—це накидка на лімітну ціну за важче зерно, за меншу вогкість.

Ручиця (підхоплює). А рефакція—це навпаки,—скидка з лімітної ціни за засміченість, за меншу вагу—натуру і так далі.

Голоси—У мене жито як намисто!

— У мене пшениця як золото!

— У мене овес, як слива!

— Як пісок!

— Ха-ха-ха!

Ручиця. Ідемо до зсипки,—розберемся на пурці. Пурка—це, брат, штука опридільбонна!

Всі, крім Святелика, з шумом виходять. Святелик знову сідає за стіл і читає. Входить Рашпіль).

Рашпіль. Слухай, Лука Данилович, ти, брат, не той!..—народ незаможний ремствує. Кредити щось не так вони обертаються і все таке...

Святелик. Товариш Рашпіль,—не ваше діло мені робити зауваження.

Рашпіль. Як? Я на те голова КНС, щоб політичецьке наблюденіє держать і помагать! Не могі бідноту зобіжать всякими статутами. Біднота—це опора революції.

Святелик. Зараз вам не двадцятий рік. Тоді біднота була опора революції, а тепер...

Рашпіль. Що?

Святелик. Каракаци! Знаєте!

Рашпіль (нервує). Ти скажи вперед, що то за каракаци, а потім ми з тобою поговоримо... А впрочім, якби мені оце двадцятий рік, то ще когось розкаракачив би.

Святелик. Не гнівайтесь, товаришу Рашпіль, — я за радянську владу.

Рашпіль. Та ви тепер всі радянської, чорт вас пойме. Да. А в вісімнадцятому році може в Лубні їздили, хліборобську партію організовували, а то, може, в Київському цирку гетьмана вибирали? Чорт вас розбере! Да! Каракаци (вийшов).

Святелик (сам). Лубні... Гм...

(Входить Маненко).

Маненко. Ех... біда, біда! Знаєте, не зовсім приємно сполучати вчительську роботу з головуванням у кредитовому товаристві... Не зовсім приємно... Там інспектура, тут РСІ і всі, кому не лінь... (сідає). Ех, Райфайзен і Шульце-Деліч!—не думали ви, що так станеться! Хто винен за кредит—Маненко, хто відповідає за посівпозику—Маненко... Директиви!

Святелик. Мусиш виконувати...

Маненко. Ну, звичайно, звичайно (павза). Ні, я за інтегральну! Є сильна тенденція серед кооператорів за інтегральну сільсько-господарську кооперацію. Навіть такі уми, як Чайнов, і... і... Макаров,—і ті за, а партія—проти! Ви подумайте тільки—проти інтегральної, за спеціалізацію!.. Хіба вільна кооперація?—Хіба це незалежна кооперація? Як ви гадаєте?

Святелик. Прийшло повідомлення про утворення Всесоюзного с.-г. банку.

Маненко. Це прекрасно! Це відроджується в радянських умовах селянський банк! Земські традиції!.. Так, так. Завтра зробимо засідання... Будь ласка, балянс підготуйте, Лука Данилович. (павза). От ця мені посівпозика в печінках сидить! (ходить).

(Входить Виноградський).

Святелик (схоплюється). Ви не знайомі? Агроном, Євген Євгенович Виноградський,—вчитель-кооператор Маненко!

Маненко. Дуже приємно! (ручкаються).

Виноградський. І знаменательно! Народний учитель і кооператор—є сполучення прекрасне, ideale.

Маненко. Сідайте... Мабуть краще сполучення—кооператора і агронома. Це буде ідеальніше.

Виноградський. О, агроном т-також п-потрібен для... для не кооперації як і к-кооперації... Це до п-певної міри лікар, а-або соняшне с-світло...

Світло. Але ви забуваєте про ролю статистики й обліку для агронома й кооператора разом!

Маненко. Так, правда! Лука Данилович у нас рахівник і етатко-респондент... має зв'язки навіть з академією наук!

Виноградський. Знаю, знаю...

Маненко. Давно працюєте в нашому районі?

Виноградський. Не так давно... Але з-здобув собі гарних друзів, однодумців і...

Маненко. Запрошую вас, Євген Євгеновичу коротенько оглянути наш склеп...

Виноградський. З радістю!

Маненко. Ходімо зі мною. А ви Лука Данилович? (пішли).

Святелик. І я зараз! (Складаєт на столі).

(Входить Бегма).

Бегма. Лука Данилович,—будь ласка. (Подає вексель).

Святелик. На 120 карбованців?.. Це Бондаренків.

Бегма. На схорону. Терміном до вимоги.

Святелик. Пред'явничий вексель, — небезпечна штука для боржника...

Бегма. Гм... (таємниче). Ви нічого не чули?

Святелик. Чув...

Бегма. Ну, й що?

Святелик. Дивуюся, чого це Рашпилеві припало на думку згадувати про Лубні?..

Бегма. А хіба що? Це новина...

Святелик. Ні з сього, ні з того—ляп: «може ви й у Лубні їздили на хліборобницький з'їзд, та гетьмана вибирали в Київському циркові»...

Бегма (злякано). Боже ж мій! Що це за балачки? Ніхто ж ні на остілецьки, хіба що Бондаренко Юхим,—я його тоді присолашав... (захоплюється). Лука Данилович! (тихо). Може ще поїдемо в Лубні...

Святелик. Що таке?

Бегма. Кі-і-нець більшовизму! (оглядається). Ой, що ж це я сказав? Кі-і-нець. В Грузії повстання, вигнали більшовиків, всіх комуністів перебито... І в других губерніях теж. Влада от-от-от упаде. Залімітилась хе-хе.

Святелик. Дурниці мелете. Звідки чули?

Бегма. Євген Євгенович казав...

Святелик. Брехня. Цього не може бути.

Бегма. Хі-хі... боніфікація! Треба хліб придержувати!.. Лука Данилович, а я оце думаю так: коза до воза прийшла та й сказала «ме-е»... Треба хліб придержувати!

(Входить Виноградський).

Святелик. Ну, яке ваше враження від нашого склепу?

Виноградський. Не погане. Реманент добре підібраний, але залежаний. Мінеральні у-угноєння п-прививаються?

Святелик (розгортає книгу). Ось, рахунок суперофосфату та чилійської салітри... найбільш рухливий.

Виноградський. А-а це зна-значить, що у вашому р-районі д-діяльності збільшується пропашний к-клин, інтенсивні культури...

Бегма. На зерно тепер, одним словом, мала надія. Звісно, як казайство путне...

Виноградський. Да. Обслі-слідував я Івана Хомича дослідне п-поле. (Сідає). Краса і гордість нашої науки!

(Входить Бондаренко, вклоняється).

Бегма. Що ви, що ви, Євген Євгенович! Не хваліть мене.

Виноградський. О, такі господарі, як Іван Хомич, зроблять ще одну р-революцію, хе-хе.

Бегма (дужче). Що ви, що ви, Євген Євгенович! Годі революції,—мир! Совітська власть, одним словом, дає жить спасибі їй, срібні гроші повелися, купуємо машини, а то трактори будуть... Трохи, одним словом, налог душить—якось вивернемося...

Бондаренко (підступає). Я ось прийшов...

Бегма. Це мій сусіда, нові сорти пшениці...

Бондаренко. Вирощую. Так, воно якби наука подивилася. Прошу вас завтра на поле, оглянути.

Виноградський. При-приятно. Гм... Нічого, власне, нового, ви не виростите, то-товаришу! Для вашого ґрунту є до-добрий с-стандартний с-сорт... «Кооператорка».

Бондаренко. Кооператорка? До-обра пшениця як у затишку, а на белебені—мерзне. (Виходить). Так пожалуйте ж. (Вийшов).

Бегма. Кооператорка—і я чув—таки тендітна пшениця...

Виноградський. Це невірно. Вона рекомендована Наркомземом. Влада відпускає цю пшеницю в вашому районі через насіннєву позику. Ви заможний—позики не одержуєте,—то сійте мі-місцеві сорти, коли хочете...

Бондаренко (виглядає в двері). Іван Хомич, пожалуйте на хвилинку, щось скажу...

Бегма. Іду. (Виходить. В кімнаті залишається Виноградський і Святелик).

Виноградський. Лука Данилович—маю новини...

Святелик. Погано, що я їх не од вас вперше чую... Ви не обережні. З Бегми добрий хазяїн, а не політик...

Виноградський. Н-не розумію... Я м-маю в-відомості одні для розповсюдження, а другі для к-конспірації. (Зачиняє двері). Н-на ґрузинські по-події покладатися н-небезпечно. Там ця с-спроба м-майже лі-ліквідована.

Святелик. Ах, чорт!

Виноградський. Тре-треба ро-робити ін-інакше. Більшість ро-розумних людей мають плян цілком ло-лояльний і... навіть бу-буде підтримуватися ра-радянською владою. Нащо забігати наперед! Ленін сказав—«хто кого». А ми знаємо щ-що к-крах диктат-тури неминучий. Відсутність кредитів зовні—раз, розхрістана промисловість—два, а звідси висока ціна на промтовари—три.

Святелик. А податкова політика, а шкала кредиту, а кооперація?..

Виноградський. Кожен крок уперед—це вищий ступінь. Сільське г-господарство років через два-три зайде в тупик—або перехрестя. Куди далі? (Павза). В соціалізм я не вірю, тай ко-комуністи н-навряд чи по-повірять, як виросте міцний ш-шар фермерів та потягнуться до влади...

Святелик. Утопія! Ви підчас революції тільки саботажем брали, а я активно боровся... Вас примусили працювати, а мене хотіли розстріляти. (Павза). Треба активних дій! Треба орієнтуватися на Європу! На внутрішні сили надії немає... більшовизм живучий. Він сидить отут в селі, в Рашилях, Ручицях і... ось у мене у шафі. Як ви роздінюєте ще кооперування бідноти, оцих харпаків, що як ті каракаци...

Виноградський (суворо). Так ви он як?! (Павза. Поволі підходить до Святелика і через стіл розтягує). Я—агент ДПУ!

Святелик (злякано присів). Що?.. ви... ви... це ваша справа...

Виноградський. Ну? (довга павза). Слухайте...

(Входить Рашиль).

Рашпіль (до Виноградського). Товариш агроном, об'ясніть мені одно слово...

Виноградський. Яке?

Рашпіль. Що таке «каракаца»?

Виноградський. Ха-ха-ха! (до Святелика). Коли ви мені швидко повірили, це значить в-ваші пля-пляни небезпечні, Лука Данилович! (До Рашпиля). Каракаци—це така тварина морська, що випливає з глибини моря на поверхню води, роззявить рота і дожидає, щоб що впливало...

Рашпіль. (До Святелика). Ах, ти ж каракаца їдри твою мати! Святелик. Дурень!

Рашпіль. (виходить). Каракаца й дурень!

Голос (знадвору). На сход!! (чути гомін сходу).

3. МІЖНАРОДНЕ І „ВНУТРІШНЕ“

Сход гомінкий, рухливий. Ручиця головує. Яворчук після доповіді червоний, запарився, витирає хусткою лоба.

Ручиця. Товариші, може на сьогодні й годі про міжнародне! Га, як?

З Гурту: — Та можна ж і годі, один чорт!

— А як же ж воно з царськими боргами—нам,—платить?

— Все одно ми платили б, хоч би й цар був!

— З таким лімітом, як пшениця сімдесят копійок, а жито шість гривень—заплатиш!

Яворчук. Боргів радянський уряд не буде платити! Ми кажемо:—нехай дають нам кредит, то будемо про борги балакати.

Голоси: — А балакати, звісно, легше!

— Всі вони балакають, а як, скажем, підошву купить...

Ручиця. Так годі про міжнародне?

Голоси: — Можна й годі!

— Опрос: яка різниця між, скажемо, Магдональдом і Керзоном?

— Один чорт!

— Е, якась та є!

— Еге, Керзона ж змінили...

Яворчук. То пани, а то льокаї, а власть однакова! Коли, скажемо, ви на сход прийшли в одній одежі, а в церкву в другий—однаковий Хомз.

Голоси. — Га-га-га!..

— Та в мене одна одежина!

— А в Бегми є в чому ходити!

— Еге хліб продержить до весни, а тут ось, хоч не хоч—вези, бо грошей треба!

Ручиця. Годі! Яворчук, тобі заключительне не треба? Переходимо до других питань!..

Голоси. — Підожди! А як воно, якби не схотів платити? Я думаю радянський уряд не визнає боргів!

— Навряд!

— Що, може, скажеш, визнає?

— Кажу ж—навряд! А може й визнає... (Павза).

— Тільки ні, навряд!..

Ручиця. Ви мене заріжте! Годі?

Дехто. — Одписати їм ноту!

— Що комсомольці їм ракету запустили!

— Еге, вони нам: «гаспадин» Чічерін,—а ми їм...

— Не виражайся!

— Ха-ха-ха!

Бегма. Нам сміхи, а може тут справді сурйозні діла, одним словом? Може воно, одним словом, англійці, що знають краще, ніж ми, в себе?

Рашпіль. А може Бегма разом з Магдональдом?

Яворчук! У Магдональда й Бегми — одна натура! Як баче що чоловікові на гроші скрута — так тоді він борги вивертає!

Бегма. Молокосос!

Гурт — Ха-ха-ха!

— Різонує Яворчук!

— Еч як!!

— У його ж племенник Козинець десь в еміграції.

— А еміграція,—вона там роботає!

— А роботає! Козинець і тут наробив!

Бегма. Люди добрі! Що ви мене Козинцем поприкаєте? Я за його не відповідаю! У совітській власті, одним словом, племенників немає. Я живу собі тихо—мирно, господарству пользу, одним словом, приношу, налоги сповняю...

Рашпіль. О, розплакався! Товариш Ручиця! Годі вже міжнародне! Яворчук—докладай нащот пожежки. Ручиця—та дайте йому слово!

(Сход захвилювався. Дехто схопився з одного місця, пересів на друге і т. д. Шум. Підходе Бондаренко, потім Дробаха з Андрієм і згодом Крихта).

Ручиця. Кажі Яворчук.

Яворчук. Значить так: комсомольський осередок підняв питання про організацію пожежної дружини. Так от пожеждружину організовано, а приладдя немає. Влітку півень стрибає по селу, а прийде зима,—всі ми кукурікаємо... (сміх).

Голоси. — Правильно!

— Треба справити!

— За чий бюджет?

Яворчук. Так от (витягає з кешені бльокнота, ввесь час поглядає туди). Є в Харкові контора акційного товариства ВЗОК. Там можна придбати ручні пожежні труби і помпи — заводів «Красний Факел» та «Знамя труда» з такими приладдями: одна гайка, одна півгайка, одна підйомна сітка, один трансболт, 20 метрів лляного, викидного рукава в дві сталки і чотири метри гумового прийомного рукава...

Голоси: Ти на щот грошей!

— Ти кажі за бюджет!

— Од жілетки рукава!

Яворчук: Ціна труб та помпи: труба на три з половиною цілі в поперек—317 карб., помпа «Челенж»—559 карб., пакування, приставка, гербовий збір і кредит. Зараз треба готівкою на трубу, помпу та підчинку діжки і... натянуть колесо... Всього зараз треба щось карбованців з 700!

(Загалалакав сход, зарухався знову).

Дробаха *(виступає)*. Оце-то так! Давно треба, кхи, а то аж сором!

Бегма. Сором,—хго зна кому! Я думаю так, одним словом, коли держава налог бере,—значить і бюджет має! Нехай пожежку нам справляє, отщо!

Голоси. — Блакай!

— Е, воно таки правда!

— Вали на державу!

Крихта. — А звісно — нехай райвик ремонтує.

Голоси. — Крихта обізвався!

— Дочку калікою зробив!

— Ворота ніхто не винесе!

Дробаха. — Товариші! Бегма Іван Хомич... кме, дурницю меле.

Дехто. — Ото так на хазяїна?

— От тобі й наймит!

Яворчук. — А як наймит, то що? Наймитам треба більш уваги ніж!.. Наймита треба організувати!

Бегма. — Тихше! Послухаємо харпака!

Дробаха. (стукає ципком). Я харпак? Я харпак у тебе в дворі! Я працюю, я наймит! А тут, — на сході, — більше тебе! Думаєш, злякаюся? Не дивись, що я старий! Виженеш — виганяй! Я...

Яворчук. Не вижене! А трудумова нащо?

Дробаха. Товариші-громада! Пожежну снасть треба до ума довести! Довести!..

Бегма. Твоя худоба не погорить, під рубцями сховається!

Дробаха. Чуєте? Смієшся?! Прийде час, коли я своїми рубцями тобі шию переріжу!.. Переріжу! (хвилюється весь труситься, от-от кинеється на Бегму. Андрій бере його в бік, заспокоює). Передавлю!

Бегма. Чуєте? Нахваляється!

Ручиця. Товариші! Не по сущаству! Треба нам оцю суму розікласти...

Бегма. На двір!

На двір не пройдуть!

Голоси. — Не однакові двори!

— На десятину!

— На худобу!

(Галас. Всі, хто сидів схопились, голоси змішались, тільки й чути «на двір», «на десятину»).

Бондаренко. (кричить). На двір!

Бегма. На двір! Хазяйнувать всякий лізе!

Ручиця. Тихше! Розкладемо на двір, але не однаково.

Бегма. Однаково! (штовхає Бондаренка).

Бондаренко. Однаково!

Бегма. Згорить всякий зможе! Що в мене не така стріха?.. (замовк).

Згурту. Чого ж замовк!

— Га-га-га!

— Черепиця!!

Бегма. (опам'ятавшись). Нехай у мене черепиця! Що більше горить — черепиця, чи солома?! Солома!. Так нехай і платить той, у кого солома! (одходить на бік і кричить). На двір! Порівну!

Рашпиль. Товариші, неможлики! (підходить ближче Андрій).

Андрій. Прошу слова!

Ручиця. Тихше!

Андрій. Товариші! Я чоловік приїжджий. Але може з боку видніше. Громадянин Бегма дума, надів черепицю та й баста. А хліб? А сіно? А солома? А худоба? А хіба можна порівняти його господарство до інших? Чи так кажу?

Голоси. Правильно!

— Салдат правду каже!

Андрій. Мідніше господарство більше внесе.

Бегма Розумний найшовся! Це несправедливо!

Андрій. Громадянин Бегма! Це вам не старий режим! У нас бідняцька, а не куркульська справедливість!

Рашпіль. Од імені організації кенесе пропоную розікласти пропорційно на майно! Голосуй! Хто буде голосувати проти,—той проти нашої організації! Товариш з Червоної армії вірно казав! Червона армія—це...

Крихта. Салдат—лізе не туди! От що, товаришу: хоч ви мою дочку врятували, а все таки юринду кажете! (Кричить). Розкласти на двір однаково, або зовсім не треба!

Бегма. Нехай салдат цей іде в своє село і ляпає!

Крихта. А то де в чорта візьметься,—каламутить народ! Багато те пер таких!

Ручиця. Не маєте права так говорити!

Андрій. Товариші! Це одне слово! Аби вірно сказав! Біднота скрізь однакова. Бегми скрізь гарляють та каламутять!

Бегма. Зайда!

Крихта. Тут твоє нічого не горить! Геть!!

Андрій. (розпалився). Не горить? Товариш Крихта,—я вас не знаю, але Бегму знаю добре! Бегму, що вигнав мого батька на Зелений Клин...

(Тиша. Шепіт).

Голоси.—Кого це?

— Мороза?

— Та невже?!

Андрій. А ви, товариш Крихта, сидите на тій землі, що полита потом мого батька і слізьми матері! Товариші, драстуйте! Я син Мороза Гната!

Рашпіль. (радісно). Андрій! (підбігає, цілються).

(Тиша).

Шепіт.—Мо-ро-за...

— Гната...

Завіса.

ЧАСТИНА ДРУГА

Кузня. Вихід вглиб—на вулицю. Видно, сидять кілька селян, розмовляють. Андрій з лідом Дробахою в кузні сидять, підвечірюють.

Андрій. (голосно). Такий розор, як і тут був. Хіба Столипінові що? Йому треба було, щоб одні розбагатіли, а другі пішли до них робити. Так воно й там сталося. Перед війною батько і я пішли на завод. Ковалювали ми. Підчас революції—батько пішов у партизани проти Колчака та Семенова. Я—згодом за батьком. Батька не найшов, а вдома матір розстріляно... Зостався я в Червоній армії. Пам'ятаю,—в 20-му році переїздив через Бурти на польський фронт. Це було вночі. Хотілося заїхати до вас, та поспішали. Тоді якісь пожежі були тут.

Дробаха. Банда видно.

Дехто.—М'ять продкомівське сіно горіло!

— І комбед.

— Ні, ревком.

— Та де ж ревком, як комбед!

— Балакай!

— От тобі й балакай. Вакуленко Петро тоді в комбеді був!

- А Крихта?
— Крихта в двадцять першому!
— Отже заматюкаюся!
— Он Вакуленко йде сам, скаже.

(Підходить Вакуленко).

Вакуленко. За батьківщину завелись?
Голоси.—Що то горіло в двадцятому році—ревком чи комбед?
— Я кажу—ревком!
— А я—комбед!

Вакуленко. В двадцятому році—все горіло. А тепер тільки тліє.

Дехто.—А тепер вимерзає!

— Ха-ха-ха!

Вакуленко. Правильно—тепер вимерзає. Пшениця вимерзла, ота «кооператорка». (до Андрія). Андрію, ти, як партійний, спитай од мого імені совєцьку власть—за що ми боролись, і за що кров проливали? Невже, христос його в стос, для того, щоб і тепер продаватъ восени за дешевку, а весною куплять хліб за три ціни? Як ліміт, так і для куркулів.

Андрій. Кров проливали, щоб вигнати поміщиків і капіталістів. А вигнавши їх, відбудувать промисловість і підняти сільське хозяйство (повза). За соціалізм боролись?

Вакуленко. Добрий його, в стос, соціалізм. Бегма хліб держить, а ти везеш за безцінок та привозиш пшик? Дай мені підосви, сукна, бежу, та щоб землю чим обробить було—от і соціалізм. А до того хоч на один день двадцятий год повернути...

Дехто.—Та, ну його!

— Тут аби хоч хвабрики зароботали—руки гулящі ростуть

Андрій. То що б ти й зробив тоді—як би двадцятий?

Вакуленко. То видно було б!

Андрій. А все таки?..

Вакуленко. Та... Зроби мені ось зубця... до лапчака!

Дробаха. І досі лапчакуєш? Ге-ге, хазяїне, одстав ти... і досі лапчакує!.. Ге-ге, не годиться...

Андрій. А от же бач: лапчаком по ріллі стрибають, трьохполку ніяк не виживуть...

Вакуленко. Лапчак нашого брата на той світ зажене. Ну от—маю землю: сам не втну—треба в оренду здавати, а здаси в оренду—сам сидиш без діла... А тут ще й оренда прижимається, бояться брати...

(Інші присутні, крім Вакуленка, Дробахи й Андрія, покотивши колесо, шину, або взявши якусь річ—розходяться, перемовляючись).

Голоси.—Оренди, хоч би років на шість!

— Еге, хоч би й угноїв,—так знав.

— А го земля виснажується!

— А правда!

— Кооператорка підкачала!

(Дробаха задумався. Андрій лагодиться до праці. Пробує ковадло).

Вакуленко. Чого задумався, старий? Го-го! У мене ось пшениця вимерзла—совіцька власть нагородила, та й то!.. В хаті одна паляниця залишилася—все на пересів асигнував. Бюджет, брат...

Дробаха. Е... сину! Сімдесят п'ять років маю за плечима... Оце задумався, як почну тягти свою стьожку життя... Кострубата вона. Коструба-

та!.. І панщини трохи захватив... Черхонула вона мене. А що на Таврії побував... (Бальборіше) Таврія... (павза). Сина мав та загубив у революції. Такий же був преданий... Каже: «тату, пролетаріям, каже, нічого тірять, хіба що ярмо»...

Андрій. Не журіться, діду! Ех! (вдарив молотком по кувадлі). Роздувай, діду, розпалюй залізо,—будемо кувати. Запровадимо землеустрій,—незаможникам ближче—землю підсунемо, поріднимо їх з сеердняками, а куркулів на белебень!.. (кує).

Вакуленко. Отуди—на Вирвихвіст!

Дробаха. Отам нехай подряпає.

Андрій. А там згодом, тракторів пустимо... Роздувай дідусю! Вакуленко, йдеш додому?

Вакуленко. Ага. Треба готуватися на хутори.

(На вулиці Яворчук з вилами).

Яворчук. (гукає). Агов! Хто гній вивозе, гей!

Голоси здалека. — Нехай лежить!

— Може вивезеш?

— Вивозь!

Яворчук. (ближче). Записуйся в комсомольську агрокоманду! Дев'ять тисяч пудів гною, три тисячі пудів попелу!

Вакуленко. (виходить з клуні). А хто ж його буде важити?

Голоси: — На вилах!

— На лопатах!

Яворчук. На соняшних вагах, та на районній виставці! Дядьку Вакуленку, давайте свій попіл.

Вакуленко. Я ще не згорів. Нехай кури кубляться (пішов).

Яворчук. (на дверях). Товариш Мороз— ми двигаєм!

Андрій. Двигайте. Слухай, Яворчук, перекажи там Рашпілью, нехай загляне сюди.

Яворчук. Добре. Он він чогось біжить, аж захекався... (пішов, гукає). Собирайся!

(Вбігає Рашпіль).

Рашпіль. Діло швах!

Андрій. Що сталося?

Рашпіль. Кооператорка наробила біди! Біднота чорт зна куди гне. Нестрій такий, що... Купами збираються, кричать, лають на чім світ стоїть...

Андрій. Кого лають?

Рашпіль. Чорт його розбере! Про землеустрій ніхто не хоче слухати, як скажені. Польнейше недовір'я й острашка.

Андрій. (подумавши). Да-а... Зима така випала, чорт би її побрав.

Дробаха. Казав же отой Данилів, що зима буде строга. От вона й строга. Ось що хлопці: пшениця пшеницею, а землеустрій—інша річ (з захопленням). Та, плюнь його в душу, хіба таки не вкарнаємо багатирів! На вирвихвіст, отуди!.. Та... роби зараз сход я доклад робитиму! Роби сход—я їм плюнь його в душу, покажу! Не може бути, щоб бідняцька гарнізація... (павза).

Андрій. А що то за підвода?

Рашпіль. Споживча, крам привезла!

Андрій. Ні, ні, он далі!

Рашпіль. (вигладає). Стривай. То брат... Виноградський і Джиґа приїхали..

Андрій. Це й добре. Підемо порадимось. Виноградський прочитає лекцію, пояснить їм про причини загибелі пшениці, а з Джиґою порадимось

за земельні справи (поспішаючи, кує). Ех, раз, ох два! Діду! Сьогодні у нас роботи не буде. Ідіть, відпочиньте.

Дробаха. Та я... на сход піду. Піду і таки буду, і таки буду на своєму, ката суки-са...

Рашпіль. Так я пішов до сільради. (виходить).

Андрій. Зараз і я піду.

Дробаха. (наспівує). «Ех, чи дуб, чи березка. Ти на яр похилився»...

Андрій. Діду! Де ваша скрипка? Добре ви граєте.

Дробаха. До душі граю.

Андрій. А ви заграйте до моєї душі...

Дробаха. У тебе вона не так настроєна.

Андрій. (по павзі). Правда ваша, діду. У мене душа настроєна трохи не так... (замислився).

Андрій. Ти молодий ще? У тебе кров грає... (Входить Оленка з вилами).

Оленка. Драстуйте.

Андрій. Драстуй, Лена.

Оленка. Тато казали, щоб вила ось підкували...

Андрій. (сміється). А підкову принесла? Що ж, Лена, в тебе ноги вже не болять?

Оленка. Ні.

Дробаха. О, вона вже, бачив, танцювала!

Оленка. (засоромилась). Таке-е... Хіба то я?

Андрій. (бере її за підборіддя). А швидко ти ростеш, Лена!..

5. „СЕМІЛІТКА“

В конторі с.-г. товариства Святелик сидить за роботою. Входить Виноградський, зтурбований, але вдає спокійного.

Виноградський. Кріт історії рие, як сказав би Маркс. Моє вшанування.

Святелик. Драстуйте Євген, Євгенович. Сідайте. Рие—рие... Ось утворюємо фонд кооперування бідноти. От вам і номер, бачте? Якийсь ледачий Стецько—внось вступні внески, пай ми за тебе внесемо! Користуйся всіми правами члена товариства.

Виноградський. Ви знову своєї, Лука Данилович? Невже ви не розумієте, що користуватися правом члена кредитового товариства—це певна господарська функція! Брати кредит, одвертати цей кредит ефективно, і виплативши кредит залишатися з прибутком. Фактично ж виходить що... (поглядає весь час у вікно). Краще скажіть, як поживаєте. Тут, здається, у вас скандал вийшов з «Кооператоркою»?

Святелик. Так. Вимерзла.

Виноградський. Дуже прикре явище. Гм. Дуже прикре.

Святелик. (запитливо глянув на Виноградського). Дуже прикро? (Встав). Євген Євгеновичу, я маю поговорити з вами досить серйозно! Ми, здається, поміняємося ролями.

Виноградський. Я вас не розумію...

Святелик. Так. У мене є певний мінімум самолюбства й честі і я... не допущу ніяких неясностей.

Виноградський. Знову заявляю: я вас не розумію!

Святелик. Пшеницю рекомендували ви?

Виноградський. Я од імені влади. Це стандарт, санкціонований Наркомземом.

Святелик. І вами провадиться щиро?

Виноградський. Аж надто щиро!

Святелик. Скрізь?

Виноградський. Ні!

Святелик. В яких місцях і на яких ґрунтах?

Виноградський. В тих місцях, на тих ґрунтах, де забезпечена повна... дискредитація сорту!.. А дискредитація сорту—це дискредитація влади. (дивиться у вікно стурбовано). У вас є остання статистична в-відомість? є? Дайте мені... дайте швидше!

Святелик. У мене один примірник.

Виноградський. Тим краще! (хапає відомість, пильно переглядає її, здигає плечима і рве).

Святелик. Що ви робите?

Виноградський. Таких відомостей скласти не можна!

Святелик. В чому річ?

Виноградський. (показує у вікно).. Шш... Опісля р-розкажу. Он Джига йде! (сідає і байдуже ристься в своєму портфелі).

(Входить Джига).

Джига. Драстуйте. Ви рахівник товариства?

Святелик. Так, я.

Джига. У вас можна одержати відомості про соціальний стан позичальників?..

Виноградський. Ві-відомість ще не складена. І це зараз майже неможливо—дуже... к-кропотлива р-робота. По п-поверховим матеріалам можна зробити висновок, що...

Джига. Ни знаєте, що між статистикою і поверховим матеріалом є велика різниця?..

(Входить Рашипіль).

Рашипіль. (Дає Джигі аркуш паперу). Ось список тих, що одержали кооператорку... всі члени КНС.

Джига. А неорганізовану бідноту хіба ви не включаєте? От, наприклад, вдови, родини червоноармійців?..

Рашипіль. Перш за все члени КНС,—нехай вступають! А їм допомагають ТВД і комсомол.

Джига. Що ж комсомол їм насіння дає, чи що?

Рашипіль. Ні, допомагають вобче, в труді, як вроді скосить змолотить і так далі.

(Входить Бондаренко).

Бондаренко. Драстуйте. Я до вас, товариш представник.

Джига. Кажіть.

Бондаренко. Я—Юхим Бондаренко, а по-вулчшному мене дражнять Бондя. Так от, я й прийшов...

Джига. Це нічого, нехай дражнять, хоч горшком, аби в піч не ставили.

Бондаренко. Так я не об тому. Я об своїм, сказати, положенні, каторе ніхто не вчитує. Живу я так як і всі середні хазяїни. І от, комсомол мене склоататором прописав у газеті на стіні. Це ж ціла напасть!

Джига. За що ж?

Рашипіль. Батраків наймав.

Бондаренко. Так я ж не склоататор! Наймаю влітку, повесні, так хіба ж я як? Сім'я в мене невелика, але крупна. От прийде весна, найму хлопця до скоту, щоб робочі руки ослобонить. Це ж по-хузяйському! Я ж не так, як хтось, що йому хочеться склоатірувати.

Джига. От що, товаришу. Тут непорозуміння якесь. Я розвідаю цю справу.

Бондаренко. Пожалуста. А то вивісили на газеті, там так розписали, що аж страшно. (Хоче виходити). Ось почитайте.

Рашпіль. (Шепче Джизі). Він—пшениці нові сорти вирощує.

Виноградський. (Неспокійний). Гм... гм... сьогодні погода, знаєте...

Джига. Слухайте, дядьку! Кажуть, що ви нові сорти пшениці вирощуєте... га?

Бондаренко. (Глянув на Виноградського). Та... прекратив.

Рашпіль. (Шепче). Бреше—там добра пшениця...

Джига. Чого ж ви ховаєтеся? Кажіть.

Бондаренко. (Знову глянув на Виноградського). Та... потроху ось уже років зо три...

Джига. Цікаво, виходить що?

Бондаренко. Ніби виходить... Дуже вона...

Джига. Остиста?

Бондаренко. Ні. гладенька. Короткий колосок, а зерно велике. Солома товста... Та я там її, солому, трохи зтоншую.

Виноградський. (совається). Гм, гм... Я так загальний огляд робив її... не важна... як вона у вас зветься, забув?

Бондаренко. Я зву її «Змичкою»...—то є тютюн «Змичка», а в мене пшениця.

(Загальний сміх).

Джига. Добре... А де ви її взяли?

Бондаренко. Колись їздив на селекційну, совхоз такий на Кадиській дорозі. Ну, мене водили там і дали зразки...

Джига. (До Виноградського). Вам, Євген Євгенович, треба ближче вивчити цю справу, цікаво! (До Бондаренка). Вирощуйте, а в серпні буде в нас сільсько-господарська виставка...

Виноградський. О, обов'язково, обов'язково...

Джига. А «Кооператорка» як по-вашому, товариш Бондаренко? (Бондаренко поспішає вийти). Куди ж ви тікаєте?

Бондаренко. «Кооператорка» ж що... Може вона й хороша, та тільки ми не вміємо сіяти. Наробила вона у нас нещастя людям... Мабуть хороша пшениця—раз стандарт... (Поспішає вийти). Видно—хороша пшениця, бо од власті... Прощавайте! (Вийшов).

Джига. А де Ручиця?

Рашпіль. Мабуть у сільраді... Мо підем туди?

Джига. Ідем до сільради. Сход у вас (дивиться на годинника) на шість вечора, а зараз уже пів на сьому... Ідем, Євген Євгенович.

Виноградський. Ідем, ідем... (До Святелика). Я ще зайду до вас... товариш рахівник!

Святелик. Я зараз іду... (збирається).

Виноградський. (Повертається, останні виходять). Поспішаєте?

Святелик. (непривітно). Їсти хочеться.

Виноградський. Ви чимсь зтурбовані?

Святелик. Перш за все, що значить ваша операція з статистичною відомістю?

Виноградський. А по-друге?

Святелик. А по-друге, тоді видно буде.

Виноградський. Тоді давайте почнемо з «по-друге».

Святелик. По-друге—час нам з вами домоворитися. Ми обоє одково ставимося до політичного ладу, що зараз існує. Ви маєте зв'язки з щими кругами кращої інтелігенції,—чи маєте ви якусь програму дій, чи все так, на-обум?

Виноградський. Я дуже задоволений вашим питанням, я д-да чекав його і ш-штовхав вас на це. Справа ось в чім...

(Входить Катерина).

Катерина. Лука Данилович, прийміть од мене ось квитанцію сіно. Та перекажіть прийомщикам, щоб вони краще його підгрітали...

Святелик. Слухайте, Катерино, я зайнятий зараз—і вже пізно. Прийдіть взавтра.

Катерина. Взавтра мені ніколи!

Святелик. А, горе! Ключі од каси ж не в мене. Все рівно грош не одержите. Та вже й пізно.

Катерина. Чорт його знає, що за порядки! (Виходить).

Виноградський. Да. Ви знаєте, що до р-революції в Харкові бу «Харківське Товариство сільського господарства». Це краще по-поєднан земсько-агрономічних і практичних сил. Більшовики це т-товариство лі-лі відували. Утворилося легальне—Всеукраїнське Товариство Агрономів. Мен його: всебічне з-зміцнення позицій великого селянського і фармарського господарства; в-впровадження в радянську систему взаємин, які б повалили саму радянську систему.

Святелик. А для цього...

Виноградський. А для цього треба захопити всі найважливіші ланки р-радянського апарату, г-готувати кадри, не зупиняючись перед вступом до партії. Зараз відбувається е-еволюція в сільському господарстві—треба її скерувати так, щоб господарство пішло в інший бік, ніж це думають комуністи.

Святелик. А при чому тут статистика?

Виноградський. О, младенці чисті і непорочні! На статистиці Держплан держиться! На статистиці б-більшовики такі узори вишивають, що... (Підкреслює). Треба всіма засобами з-збільшувати допомогу б-бідноті в статистиці... у відомостях, це дуже важно! Зараз у Наркомземі при нашій участі складається семирічний п-плян р-розвитку сільського господарства—період 1924—1932 рік. Цей п-плян і приведе нас до мети. Побільше соціалістичної амальгами, побільше здорового розуму...

(Входить Бегма).

Бегма. Євген Євгенович! На цей раз ви нам халепи привезли.

Виноградський. Ніякої халепи. Будемо землеустрій проводити... На отруби, на виселки висилати.

Бегма. Невже?! От харашо!

Виноградський. Оце складаємо с-семирічний плян, щоб в 1932 році—ч-через сім років ви мали доброго трактора—чоловік чотири хлопців, багато хліба, а самі, попали в Державну Думу. Ха-ха-ха!

Бегма. Хе-хе... Смієтеся, смієтеся! Це така семирічка, що тільки присниться... Йй же бо! Мені вже щось і снилося цієї ночі...

Виноградський. А коли б справді, — щоб ви дали на таку справу?

Бегма. Щоб я дав?.. Питаєте! Краще б я оці роки разів десять в трудесію попав, разів двадцять налог заплатив, сто разів в газету попав,—аби тільки тоді це таки сталося, як ви кажете! (Павза). Селькори мене зарізали! Селькори, як той домовик, все вивідує! (Витягає газету). Ось бач,

якась «бджола» пише про мене. Яка то воно бджола, коли б я знав? То я йому б голову одірвав! Е-хе-хе...

(За коном гомін. Вигуки, тупотіння. Входить Яворчук).

Яворчук. Ага, таки впіймав! *(До Бегми)*. Взавтра явиться в Райком РЗЛ... Защо ви обіжаєте батрака? Га?

Бегма. От напасть!.. Я зобіжаю?! Та я, його, як свого жалію! Та він у мене накриво слова не чув!..

(За коном гомін посилюється).

6. «У ОМЕЛЬКА Є ЗЕМЕЛЬКА».

В хаті Вакуленка. Івась сидить топить пічку. Катерина шие. Просто двері в другу хату. На столі велика купа газет.

Івась. А добре горить,—гу-гу... а по трубі щось тук-тук... Мамо!

Катерина. Що тобі?

Івась. Я оце як подивлюся у піддувало яке воно червоне та жарке, то мені, знаєте що запахне?

Катерина. А що?

Івась. Печеною картоплею! *(Цмокає)*. А, ой хочеться ж!

Катерина. Піди, в кошику візьми одну—дві, та залиш завтра на борщ, то ж уся. *(павза)*. Хто зна, що ми будемо робити далі. Хліба немає, картоплі немає...

Івась. А там пшениця є!

Катерина. На посів треба. Та ж вимерзла. *(Павза)*. Ось батько сьогодні піде на хуторки, людям пересівать та перелопачувать—то заробить.

(Входить Вакуленко).

Вакуленко *(з підRESHITKOM)*. Ну, Катерино, давай щось їсти та буди йти. *(До Івана)*. Ти ж, шибенику, мені вчиста добре. Повернуся через тиждень...

Катерина. За тиждень вернешся? Може б я чого спекла тобі? *(готує їжу)*.

Вакуленко. А що самі їстимете? Там якось... Хоча кугутня годує, як собак, нашого брата. Сала того, аж крокви гнуться, а їсти дають помий! Накачаєшся ситами, що аж моторошно... *(павза)*. Хоча... тепер трієрувать почали.

Івась. Погано горить! Ви знаєте, тату, все на світі складається з молекул.

Катерина. З чого, з чого?

Івась. З мікроорганізмів і молекул...

Вакуленко. Ти мені, шибенику, дров не випалюй, а не молекули розводиш!.. Он диви, що робиться! Та чого це ви в такий день топите? Теплінь така на дворі...

Катерина. І, повна хата диму! Покинь топить, *(одчиняє вікно)*. До сільради люди сходяться... піти відчинить?

Вакуленко. Я вже відчинив, там повно. Сход буде на дворі... *(до Івася)*. Ти, Ванько, як мене не буде, допоможеш матері сільраду убирать.

(Шум на вулиці, різноманітні голоси й вигуки... В хату входять Андрій, Рашіль, Джига).

Андрій. Слухай, товаришу Вакуленку. ми в тебе в хаті зробимо маленьке засідання. Можна? Ми не довго.

Вакуленко. Засідайте. (до Івася). Ану—марш в ту хату! (Івася і Вакуленко виходять в другу хату. Катерина, поставивши до столу ослона, і собі виходе).

Андрій. Отже, зараз такий стан, що сход переводити немає рації.

Джига. То чого тоді я приїхав?

Андрій. О. ми тобі найдемо роботу: будеш з Виноградським пояснювальну роботу вести про пшеницю... Багато найдемо роботи

Джига. А землеустрій?

Андрій. І по землеустрій: на вечір зберемо актив, на активі побалакаємо, потім через актив на селі будемо агітувати. А розвіємо настрої, пересіємо озимину, трохи легше буде, підготуємось до землеустрою... Тижнів через два.

Джига. Треба сьогодні! Я приготувався до доповіді, думаю зробити широку інформацію про значення землеустрою і так далі.

Андрій. Ти, як, Рашпіль?

Рашпіль. Я—пас!

Андрій. (сердито). Ну його... к чорту!, «Пас»!

Рашпіль. Ну, а що ж, на рожен лізти? Що за інтерес? Мене й так уже всі неможлики лають.

Андрій. Ніхто тебе не лає, а коли й лає, то є за що! Треба організацію втягувати в господарчі справи, а не товктися на міжнародньому... Ну, так як?

Джига. Я повинен сьогодні зробити доповідь!

Андрій. Ну, гаразд. Одчиняємо сход, тільки землеустрою на порядок дня не виставляємо.

Джига. Так тоді ж...

Андрій. Ну... вали! Слухай, Рашпіль, гляди ж, щоб неможлики не підкачали. Ну... слухайте мене, хлопці... Ідем до Ручиці, нехай собирає сход!

Рашпіль. Стривайте! Я ось піду притягну сюди агронома—нехай він нам розкаже—нехай він нам розкаже, що і як, а тоді.

Андрій. Правильно! Качай! (Рашпіль пішов).

Джига. Да... слухай, що тут у вас за сількор «Бджола»? Часто пише в газеті...

Андрій. Є такий...

Джига. А що це?

Андрій. Не знаю.

Джига. Та брось, не знаєш!

Андрій. Тут один неможлики.

Джига. Активний?

Андрій. Так собі. Нічого парень—бувний партизан, ревкомівець—бувалий, одним словом! Чого це тобі так цікаво?

Джига. Він мене в одній замітці зачепив...

На дворі:—Агроном, агроном!

—Сукин син!

—За що лає, він не винен?

(Входить Виноградський і Рашпіль).

Виноградський. (чемно). Добрий день!

Андрій. Здрастуйте. Сідайте.

Виноградський. Дякую. Да, п-прикре явище у вас тут...

Андрій. Хотемо од вас деяких пояснень.

Виноградський. (Здивовано й тривожно). По-по-я-яснень? Вибачте, яких саме?

Джига. З приводу загибелі пшениці «Кооператорки».

Виноградський. Я, звичайно, сумлінно в-виконую свої обов'язки... добився деякої сортозміни пшениці в Буртах. Безпосередньо в цьому я вдячний авторитетові с-совітської влади.

Андрій. Ви конкретно за причини вимерзання її.

Виноградський. Загибель пшениці «Кооператорки»... треба зважити на дві о-обставини: несприятливі кліматичні умови цієї зими і... і... с-спосіб обробітку—підготовки ґрунту. Сортозміна, повинна проходити поруч з удосконаленням обробітку. Відомо, що місцеві с-сорт менше ре-реагують на угноєння, кращий обробіток, тощо. Не малу роль відіграє звичайно, і час засі-сіву...

(Вбігає Ручиця).

Ручиця. Товариші! Чого ви тут сидите? Там я розриваюся, як не знаю що!.. Це чорт зна, що таке! Народ вимагає!

Джигя. Ідемо, хлопці, на сход!

Андрій. Слухай Джигя, ти землеустрій не затягуй. (виходять).

(Входить Катерина потім Івась та Вакуленко).

Катерина. (Махає хусткою по хаті). Ху, наклади! І пихкають, і пихкають цією цигаркою, ху!

Вакуленко. Ванько, ти уроки вчив.

Івась. Учив. Ось мені вірш учитель задав вивчити.

Вакуленко. Ану який.

Івась. (Розгортає книгу, читає): «Комунари»:

«У Грицька одна болячка

Про насіння та про плуг,

Хоч у нього є конячка

А прикласти ніяк рук.

Катерина. О, диви, як прикладно!

Івась. Не перебивайте! (Читає).

У Омелька є земелька

На душі якась пеня

Плуг то є, але в Омелька

Ні насіння, ні коня.

Вакуленко. Оце так і є! Хто то написав таке, га?

Івась. Дем'ян Бедний.

Катерина. Видно, що бедний—знає горе.

Івась. Ось не перебивайте бо! (Читає).

Як зустрів Грицько Омелька

Ще й Свирид до них присів,

Розмовляли про земельку,

Про нестатки і посів...

Вакуленко. Ач, ач як! (Замислився, схилив голову). Правду каже...

Івась (Читає):

«Нас посіли, браття, злидні,

Як нам вибитися з них?

Порішили через три дні

Разом виорать обліг...

Катерина. Та чи не бісової ж віри Бедний? Га?

Івась. Не мішайте, бо зіб'юся!..

Вакуленко. (вдумливо). А ти... не збивайся, сину, не збивайся... (Ходить по хаті). Ну, вже вечір, скоро стемніє—а мені ж далеко... (Ди-

висься в вікно). Чорт його знає, що робить. Читай, Ванько про себе, а я ось дещо напишу. (Бере папір і пише).

(З надвору раптове посилення галасу. Потім чути голос Джиги).

Катерина. Зачини вікно!

Вакуленко. Стривай, послухаю!

Джиги... Підвищення сільського господарства. Початок землеустроїтельної роботи на сьогоднішній день... От, коли буде визнано за доцільне, справа передається землевпорядчикові підготувати проект. Для цього треба: перше, виявити та встановити склад усіх земель, друге—виявити права на землю учасників, третє, технічно й економічно обслідувати місцевості, чет-верте—вислухати побажання селян, дебто вас, за участю агронома...

(Хвиля галасу. Вигуки).

Вигуки.—Не бажаємо!

— Не хочемо агронома!

— Геть!

Вакуленко. Треба йти на схід!

Катерина. І ти землеустрій хочеш?

Вакуленко. Хочу! Тільки я хочу такого землеустрію, щоб аж курява встала! (Павза). Ну, хіба так можна далі? Не можна! І в газетах про це пишуть! Та ота «Кооператорка» пантеличить людей. І Дем'ян—правду каже...

Вигуки.—Давай землеустрій!

— Чорний переділ!

— (Декілька голосів) Чорний переділ!!

Яворчук. Товариші! Комсомольські бригади сьогодні вивезли тисячу пудів гною на бідняцькі ниви!..

Вигуки.—Молодця!

— Нехай лежить там!

— Що ти хочеш сказати?

Яворчук. Всі стогнуть од рябопілля, дальноземелля. Треба упорядкувати землю.

Вигуки.—Упорядкувати!

— Нехай так!

— Не базікай тут!

— Розкажи про обіз'яну, предка человека!

— Ха-ха-ха!

Вакуленко. Біжу й я!

Івась. Тату, а ви з вікна. (Жестикулює). Товариші! На сьогоднішній день нехай живе й пасеться!

Вакуленко. Шибеник ти! (Виходить).

Івась. (дивиться в вікно). О, дядько Крихта виступає!

Крихта. Товариші селяни! Куди тут нам до землеустрію, коли он у людей по степу чорно—аж страшно!

Голоси.—Правильно!

— Власть хоче нас зі світу зігнати!

— Не чіпай власті—руки короткі!

— Не чіпай власті!

Рашипіль. Товариші незаможники! Я, як голова КНС, од імені авангарду...

(Галас. Слова Рашипіля тонуть).

Івась. О, о—Бегма виступає!..

Бегма. Громадо! Землеустрійство, кажуть, хороше. І «Кооператорка», видно, хороша! Власть—що приказує агрономам, те вони й роблять. Коли, скажемо, кооператорка трохи слаба пшениця, її декретом підкріпить, то й буде добра! Кажуть, радгоспи от, та колгоспи, випробували... От бачте, як вони вміють хазяйнувати—а нас учать..

Вигуки. — Правильно!

— Радгоспи—то поміщики!

— Брешеш! Радгоспи—не при чом!

Івась. Мамо! Тато виступають!

Вакуленко. Ах ти ж гад ти полосатий! Куди ти до декретів лізеш?! Може з пшеницею яка ошибка вийшла гак ти ото і радий? Не чіпай декретів! Я, товариші, за землеустрій!

Івась. Мороз каже!

Андрій. Товариші! Бегма найбільше боїться землеустрою—вимерзла пшениця—йому й ковінька на руку. Не буде цього. Радянська влада хоче підвищити сільське господарство, допомогти бідності. Ну, з пшеницею трапилось негрозуміння. Агроном пояснить...

Вигуки. — Давай агронома!

— Давай!

— Де він заховався?

— Боїться?

— Костурякою його!

— Вилазь, вилазь!

Івась. Агроном!

(Тиша).

Виноградський. Я тим, хто х-хоче мене к-костурякою,—пояснювати нічого не буду!

Голос. — Заїка! (Сміх).

Виноградський. Пі-після цього ненн-не можу по-пояснити! Я-я про-прошу заз-захисту!.. Уберіть хуліганів!

Голос. Ти сам хуліган!

(Галас. Чути невиразний стук, другий).

Івась. Б'ються! Мамо! Каміння кидають!

Катерина (Біла вікна). Боже мій! Кого то вони вдарили? Ой, кров.

(Шум глухий, настирливий наближається).

Івась. Зачиніть вікно.

Входить Вакуленко і вводить заюшеного кров'ю Виноградського).

Вакуленко. Катерино! Дай рушника!

(Катерина дає рушник, яким перев'язує голову Виноградського і кладуть на під. В хату вбігає Андрій, стає на дверях, не пускає гурту селян, що з шумом намагається ввірватися в хату).

Андрій. Стійте! Що ви робите? Товариші!

З гурту.—Пусти Андрію!

— Пусти, не затримуй!

— Пусти до агронома!

— Та пусти, тобі кажуть!!

(Натискають. Андрій з усієї сили опирається. Йому на допомогу підбігає Вакуленко).

Вакуленко. Чого вам треба? Ідіть звідси! Чоловіка вбили — геть. Вівці, свині!

(Гурт нарешті проривається, одтискуючи Андрія і Вакуленка, які біжать до ліжка і захищають. З іншими вривається і Рашпіль).

Андрій. Товариші! Чого вам треба?

З гурту. — До агронома!

— Нехай не зобігається!

— То обшибка була.

— Пшениця обшибка й це обшибка!

— Незаможне селянство не проти власті!

— Прийшли звиненія просити за хуліганів!

Рашпіль. Товариші незаможники! І всі ті, хто за політику власті. Обшибка за хвалш не щитається!

Андрій. Ідем, товариші, надвір! Ми не допустимо сорому для Буртів. Ідем до товариша Джиги! *(Гурт покійно намагається виходити, перемовляючись).*

Дехто. — Опозорилися на всю округу!

— На всю територію!

— Народ, народ...

— Та й народові допекли...

Рашпіль. Ідем, дамо спокій. *(Виходять).*

Вакуленко. *(До Виноградського).* Вам води дати?

Виноградський. Н-нехочу... Мені вже д-добре.

Катерина. Де там добре! Лежіть.

Виноградський. Я н-не хочу... Де Джига?

(Входить Джига і Андрій).

Джига. Треба розслідувати цю справу. Треба викликати авторитетну комісію сюди.

Андрій. Обов'язково! А перш за все добитися, щоб маса сама засудила це випадок. *(Знервований).* Безобразіє! Гм... Безобразіє!

Виноградський. Т-товариші! У мене є до вас велика пр-просьба: не викликайте комісії, не утворюйте ніякої справи. Я вас прошу!

Андрій. Але ж вас...

Виноградський. Я вас прошу! Це... звичайна хуліганська... виходка. Я не хочу ніяких репресій, розслідувань! Я потерпілий—я не хочу!

Джига. Можливо ви й праві. Тут просто невміла організація роботи... Ти, Мороз, як партієць, відповідаєш за стан села!

Андрій. Що ти звертаєш з хворої голови на здорову? В іншому місці треба пошукати...

Джига. Брось!

Виноградський. Товариші, не сперечайтесь! Я вас прошу. Тут непорозуміння.

Андрій. Ідем звідси—не будемо турбувати. Безобразія!

Джига. Ну, лежіть спокійно...

(Входить Бегма).

Бегма. Видано отаке тобі? Боже мій—голову провалили! Господи, господи. *(До Виноградського)* Болить?

Виноградський. Трохи.

Андрій. Слухайте, Іван Хомич—ви сіяли кооператорку?

Бегма. Я... Гм... а якже! Посіяв трохи на городі... Там така буйна пішла!..

Джига. Можна й подивитися!

Бегма. Будь ласка, будь ласка.

Джига. Ану йдемо покажете!

Виноградський. Стривайте! Подивитися і-іншим р-разом. Зараз я вам не раджу. За вами будуть слідкувати...

Бегма. Еге, еге, якби це в степу, а то в город наб'ється народу та ще якась неприємність хай бог милує.

Джига. Як ти Морозе?

Мороз. Правильно. Зараз не треба. Зараз треба подбати про виплату страховки.

(Виходять. Залишається Виноградський і Бегма).

Бегма. І тобі отаке, га?

Виноградський. Не охкайте, не охкайте, будь ласка!

Бегма. От тобі й семилітка... Може б вам принести що? Пиріжчиків, сметанки, бо в цих же злиднів немає...

Виноградський. Мені треба поговорити з Святеликом.

Бегма. я покличу його, піду покличу *(тупцюється)*. І ви знаєте: оце вам камінюка в голову, а мені селькор на шию... Пропечатали за оренду... утайку... Ййже бо ж... А я ж, коли хоч отілечки утаїв—нехай мені язик одсохне... Ніби я з Ручицею випивав, і все таке... Ай, люди, люди... вішать би таких! Так я покличу. *(Вийшов)*.

(Згодом виходить Івась з другої хати).

Івась. Дядю, вам нічого не треба?

Виноградський. Нічого! Ххто то у вас там газети читає?

Івась. Тато виписують.

Виноградський. І добре читає тато?

Івась. Ні, я краще. Я й пишу краще й читаю.

Виноградський. Хіба тато твій і пише?

Івась. Пише.

Виноградський. Що він пише?

Івась. Все...

Катерина *(за коном)*. Ванько, іди батькові допоможеш.

Івась. Іду! А ви спить. *(Вийшов)*.

Виноградський. Спатиму. Трохи подрімаю. *(Спокійно лежить)*.

(Тихо. Через деякий час у двері заглядає Бондаренко і Яворчук, потім тихо входять).

Бондаренко. Спить? Пострадав — чоловік. І ти знаєш, та пшениця: таки до-обра, тільки не в наших краях. Мать вони обшиблися...

Яворчук. Може. Бачте, дядьку Юхиме, як вийшло?

Бондаренко. Кепсько вийшло... Ідемо, нехай спить *(виходять)*.

(З другої хати Вакуленко й Івась).

Вакуленко *(Через плече два великих підрешітки)*. Ну, я йду. Вже темно, поки доб'юся. А завтра рано вставать. *(Тихо)*. Вернусь через тиждень. Ти ж мені, Ванько, слухайся матері та вчися. *(Павза)*. А то Бедний добре написав!.. Ось тобі конверт, напишеш адрес і оддаси пошти.

Івась. Куди адрес?

Вакуленко. На газеті там є. В тебе почерк розбірливий *(Гладить по голові)*. Прощай. Гляди ж мені, сину. *(Виходить)*.

Івась. Щасливо тату... Ось я вас проведу. (Кладе листа на стіл, пішов за Вакуленком).

Виноградський. (Піднімається на лікоть, оглядає хату). Так от де «бджола»!.. (з усмішкою лягає знову).

(Входить Святелик).

Святелик. Ви мені пробачте. Там у мене морока з кредитом... Як почуваете?

Виноградський. Дякую. Я вас кликав у одній справі, а зараз трохи змінилося. Ви знаєте, що сьогоднішня справа дуже скандальна?

Святелик. Дуже скандальна. На цьому вона не кінчиться.

Виноградський. Треба, щоб скінчилася. Принаймні не-не так скоро щоб виявилось, хоч не дійшло оголошення через друк... Треба цьому з-запобігти.

Святелик. Є тут «Бджола» така, що напише... Хватило ж сміливості написати про кредити, що в нашому товаристві видаються... Та ще якби знати хто.

Виноградський (тихо). Вакуленко...

Святелик. Він?!

Виноградський. Он на столі кореспонденція. (Святелик хоче взяти). Не чіпайте. Вона моїх рук не мине. А ле жива кореспонденція небезпечніш за писану... Треба шепнуть Бегмі. У нього повині бути такі хлопці, що...

Святелик. Він пішов на хутори мабуть.

Виноградський. Не гайте часу... Я вас прошу.

(Входить Катерина).

Катерина. (Вносить чашку чаю і шматок хліба). Викушайте чаю і хліба. Звиняйте...

Святелик. А де ж це Петро?

Катерина. Подався на хутори.

Святелик. Так пізно? Не близький світ.

Катерина. Що ж поробиш, коли треба. (До Виноградського). Може ще чашечку?

Виноградський. Коли м-можна. (Катерина виходить). Діло погане. Тут уже, Лука Данилович в-ваші заходи на п-перший плян. Дей-ствуйте. Все залежить зараз в-від вас.

Святелик. Це буде авантура. Ви знаєте, яка ціна зараз селькорам? Це ще більш напружить справу. Не в одному Вакуленкові справа. А Мороз із партячейкою, а комсомол? А Джига? Ні, з цього секрета зробити не можна.

Виноградський. (Схопився). Ви відчуваєте стан речей? Зрозумійте ж нарешті... Лука Данилович. Партячейка буде з райпаркомом, а райпарком з округою, а округа поки сюди-туди—це все час. А селькор—прямо в Харків!... Невже ви цього не п-понімаєте? Потім,—справа з селькором—може відхилити увагу від нашої справи... Не в секреті справа.

Святелик. Загострить увагу!

Виноградський. Відхилить!

Святелик. Загострить!

Виноградський. Ви трус, жалкий боягуз!

Святелик. Ви не смієте... так... Ви йдете на вірну пастку! Розумієте?

Виноградський. (Встав). Боягуз!

Святелик (Бравірує). Я... покажу, який я боягуз... Я... вас...

Виноградський. Мілостивий государ! Не видасте мене—в цьому я певен... Сядте краще і наперед не дуже гарячіться. (Святелик стихівся). По-перше, ви таки справді боягуз...

Святелик. Я... не хочу, щоб!..

Виноградський. Ш-ш-ш... А по-друге, в-ви забули одну м-маленьку дрібничку... Іменно дрібничку, яка дуже цікава...

Святелик. Ви... знаєте?..

Виноградський. Гм. Обов'язково!

(Входить Катерина з чаєм).

Катерина. Випийте гаряченького, підогріла. (До Святелика). А ви?..

Святелик. Дякую...

(На порозі Бегма з вузликом).

Завіса.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ.

7. ШЕФИ ЇДУТЬ НА СЕЛО

Двоє купе одного вагону. У першому—бадьорий гук шефів з міста, дід Дробаха лежить, дрімає на верхній полиці. У другому: тихо—Виноградський і Чуплий читають газету. Козинець на верхній полиці лежить, прислухається.

Перше купе. (Співають).

А в агітвагоні
криша протікає
Шурка восклицает—
Берегі башку.

Хором: Лейся, песнь моя,
комсомольская
Берегісь Антанта —
ми едем на моря.

Бойко. Товариші! Молодий ви народ! На село їхати з піснею добре—а ще треба знати постанови чотирнадцятої партконференції. Бо зараз, брат, на міжнароднім далеко не в'їдиш.

Дехто. — Знаємо!

— Ліквідувати рештки військового комунізму на селі!

— Зміцнення законности!

Бойко. Якої це законности?

Голоси. — Революційної, звичайно!

— Реорганізація КНС!

— Ожвавлення сільрад!

— Поліпшення умов найму!

— І оренди!

— Е, це чорт зна що—уступка куркулям?

Бойко. От бач: «уступка куркулям»! Яка в нас центральна фігура на селі?

Дехто. — Спитай діда Дробахи!

— Ага—нехай дід скаже!

— Діду!

Дробаха. Га? Що? Приїхали?

Дехто. — Хто в нас на селі центральна фігура?

— Фігура! Головна фігура!

Дробаха. Фігура. Авже ж, що Рашпіль! Він скрізь хазяйнує. Ручиця—це голова сільради—той так собі, а Рашпіль—фігура! Та був ще Вакуленко—сількор.

Голоси. — Рашпіль?

— Ха-ха-ха!

— Зубило!

— Бачиш, Бойко, дід сказав!

Бойко. Діду, а от так в господарстві на селі хто фігура?

Дробаха. В хазяйстві? Хто зна? Сказать би—Бегма... то сукин син, великий куркуль. У наших Буртах так що й немає фігури. Бондаренко Юхим—то хазяйновитий, так то не фігура, бо їх батько таких—то буцім би вони середняки...

Бойко. Так от що, товариші. Ми—шефи. Чотирнадцята конференція сказала: треба шефство ожвавити. Треба уважно ставитися до середнього селянства. Приїдемо на сільсько-господарську виставку—придивляться треба. Учитися треба. Казав Ленін: у селянина дечому повчигтися треба. Повчитися. Так то. Але треба пильно стежити і розбиратися—що й як, де в селянина кінчається розсудок, а де починається предрассудок.

Дехто. — А цікаво, як там комсомол на виставку, що дав чи ні?

— Їх, комсомольську братву, візьмем!

— Дістанемо найбільший кавун!

Бойко. Хто то каже «кавун»? Дивись на зерно, та на того, хто вирощує! Правда, діду. Е, спить старий. Тихше! (Задивився у вікно вагону, остані читають або теж дивляться в вікно).

2-е купе.

Виноградський. (Махає газетою). Фу, Парко як. Ви знаєте ч-чотирнадцята п-партконференція р-розумно поступила. Ми на п-передодні широкого розв'язання виробничих с-сил сільського господарства. Як ви думаєте, товариш Чуплий?

Чуплий. Я роблю з усього цього такий висновок: одинні кооперация і агрономія беруть на себе велику відповідальність перед владою.

Виноградський. (Тикає в газету). Так, так, але ж при чому тут соціалізм? Клясичний термідор: уступки! І після цього хіба не прав п-професор Макаров, або Кондратьєв? Вони н-науково доводять, що селяни не живе м-мрією про с-соціалізм, він думає, що в сучаснім с-суспільстві якомось добре влаштується.

Чуплий. Професор Макаров для мене не авторитет!

Виноградський. Як? Невже я, участковий агроном, вам, агроному окрземвідділу, мушу доказувати, хто такий професор Макаров? Мені соромно... Їй-бо... Ха-ха-ха!

Чуплий. Не турбуйтеся! Я сам прекрасно знаю, що цей професор розумний виразник буржуазії..

Виноградський. Ви надто вже! Ви створюєте вражіння не агронома, а ч-чистісінького к-комуніста! (Ходить по купе).

Чуплий. Даремно ви протиставляєте! Я вважаю, що агроном плюс комуніст це зараз дуже велика сила (павза). Ви мені вибачте, Євген Євгеновичу,—у вас земський душок.

Виноградський. Чим це погано? Ідея земства — це прекрасна ідея! По-моєму вона зараз набирає реальної сили.

Чуплий. У земських начальниках теж ідея прекрасна була?

Виноградський. (Встав). Товаришу Чуплий... Я вам не давав підстав...

Чуплий. (І собі встав). Пробачте, я жартома. Ну, здається, ми підїжджаємо. Іду збиратися... (Іде в бік. Виноградський деякий час дивиться в вікно вагону).

Бойко. Ребята! Красиво в степу, чорт побори! Та одно погано. Ви бачите—яка он в'ятерина?... Межі, межі, межі, чорт би їх побрав! Бур'ян росте, аж шумить! Тракторів би сюди, га? От, якби деронув!

Дехто: — Тракторів — да!

— Як Ленін казав: пересадить селянина на залізного коня.

— Колектив би!..

— Діду, діду, ви як думаєте?

Дробаха. Де тих тракторів набрать?

Бойко. Го-го, діду, розживемося, наробимо, брат, таких, що держись! Звісно, не зараз.

Дробаха. Наробимо, кажеш? Ну, й хай живе комінтерна, коли так.

Дехто. — Нехай живе дід Дробаха!

— Діду, а як ви там живете в себе в селі, що робите?

Дробаха. Живу так... один коваль кує, а я міха роздуваю... Живу—підшефний. Добре кує у нас коваль...

Гурт. — Роздувайте діду! (Співають).

«Ми ковалі...» і т. д.

(Підчас пісні Виноградський підходить до Козинця й розмовляє з ним обережно, крадькома. По закінченні пісні Виноградський знов одходить і дивиться в вікно).

Дробаха. Добра пісня! Колись і я пісню одну склав...

Бойко. Ану, діду, яку?

Дробаха. Та... вона без голосу. Колись, як денікінці мене загнали в жито, то я там сидів і вірушав.

Гурт: — Ага, розкажіть!

— Швидче, діду!

Дробаха. Та... забув... Ага: ось... Женуть Денікіна, женуть,

І вже червоні на Буртах—

—тах,—тах, тах»...ех,

погиб мій син красногвардеець...От преданий був.

Герой!

Бойко. За Радянську владу боровся. Нічого, діду, не журися! Більшовики ніколи не журяться!

Проводник. Кому до Буртів? Ей, хто на Бурти?

Бойко. Ребята — порядок!

Дробаха. Нас тут селяни зустрінуть. Я їм привезу шефа.

Бойко. Ідем у багажний—вигружатися!

Всі: — Готуйсь!

— Ех, чорт забирай. Комсомольці нас зустрінуть!

— Вали, вали ребята!

(Ідуть у другий вагон. Дід поволі з ними тупає. Його беруть під руки).

Виноградський. Підїжджаємо!

Козинець. (Встає, потягається). Ваше становище краще за моє. (Дивиться у вікно). І тут степи, і там степи... Та тут не такі...

Виноградський. Де це там?

Козинець. У Польщі. (Озирається навкруги). Але ж як мені про-
братися в село? Чи мене ніхто не впізнає?

Виноградський. Го-го, не мало часу пройшло! Певно змінився.

Козинець. Змінився. Бачте, бороду яку маю.

Виноградський. А в Буртах сьогодні виставка—людей ч-чи-
мало буде всяких.

Козинець. Це чудово!

Виноградський. На всякий випадок: у вас документи є? Забез-
печені?

Козинець. Так. Я Іван Дорофеевич Панченко!..

Виноградський. Поїзд пішов на к-крутий підйом...

Козинець. За підйомом Бурти... а біля Бургів мої хутори...

Виноградський. Ваші хутори? То хутори Козинців, а не Пан-
ченків...

Козинець. (сміється). Але я залишився Козинцем... (Чути гудок
поїзду. Козинець стурбований). Під'їжджаємо?

Виноградський. А де ви зупинитесь?

Козинець. Може в дядька, У Бегми.

Виноградський. Сьогодні ніхто не помітить, хоч танцюю. А вам
треба ж побувати на в-виставці... це дасть велику о-орієнтовку. Як ви
думаєте вв'ідкритися дядькові?

Козинець— Для цього я виберу підходящий момент. (при-
слухається).

Шефи. (ідуть вагоном, співають):

Сміло веселіше,

Молодая рать,

На тебе нам, непман,

Апчхи—начхать.

Стій не сіяй

Непи нам не страшно

Стій буржуй,

Ніс не задирай!

8. ПОЛУСТАНОК ШУМИТЬ.

Бургівчани чекають шефа. Старі сидять покурюють, а молоді співають
жартують).

Рашпіль. Яворчик! комсомольську братву наперед, щоб аж шпали
тріснули.

Яворчук. Го-го! Як вжаримо марша, так брат, брат! (гукає).
Дівчата. Чому не співаєте га? Співайте! То одійдять далі потягові назустріч.

Дівчата (одходять співають):

Косять сіно, косять трави

На комунівській землі.

Рашпіль. — Здається, димок видно?

Дехто: — То так закуріло щось пилюгою.

— Бегма шарабаном їде!

— А шарабан мальований!

(Підходить Андрій).

Андрій. Повернулися лицем до міста?

Згурту. — Шефа ж виглядаємо!

— Дід Дробаха там сидить ні чи-чирк.

Андрій. Дід Дробаха так не всиде! А сьогодні наші Бурти гомо-
нять. Заїжджають з усього району. На селі, як велике свято.

(Підходить Антоненко).

Антоненко. Бач, і мені тепер хоч під старість веселіше. Ось
двадцять років сиджу отут у будці. Скушно братця! А тепер, диви, і на
Буртах зворушився народ. Ще, гляди, братця, і вокзал колись буде!

Андрій. А так і буде! Ось цю дорогу пересікає Гришніно-Ровенська—може буде вузлова станція.

Антоненко. Насип обсувається. Чому її не кінчають?

Рашпіль. (бадьоро). Закінчать! Государство як візьметься, так... (розпачливо). Е-ех, аби тільки комнезами не розпускали... Комнезаму шкода!..

Андрій. Звідки це взяв ти?

Рашпіль. Хіба ж не видно? Воно на те клеїться.

Дехто:— Еге, є такий закон партії, щоб розпустить.

— Поки розкуркулювали так і біднота потрібна була.

— А тепер бідноті дулю під ніс.

— Усі тепер за понюшку тютюну, у власті.

— А кредити хіба тобі як?

— А пільги по налогу це тобі так собі?

Андрій. Товариші! Ніхто не думає розпускати КНС. Треба організувати свою роботу трохи інакше. Треба нам зараз в кооперації об'єднатися з середняком. Отуди треба вдаритися!

Дехто:— А як вони з нас сміються, середняки.

— Кажуть: дожились.

— То куркулі сміються, а не середняки!

— Балакай! В кооперації чорт зна що робиться.

— Еге кредити як крізь пальці протече.

— Треба туди вшляпитися,

Рашпіль. Це ти Андрію правду кажеш... а все таки обідно. Обідно, що КНС партія зобігає. Оживить ради—ето правильно, а все таки обідно! Середняки—ето вірно, а все таки...

Андрій. А все таки—обідно! Чого обідно?

Рашпіль. Та як же: бідняк, можна сказати, революцію робив, можна сказати, в союзі з пролетаріатом всього світу, а середняк...

Андрій. Рашпіль. Ти, брат, не той! Середняк відіграв у революції не абияку роль!

Рашпіль. Ролу?.. Велика роль, як, може, чашку молока дав партизанові та червоноармійцю...

Андрій. Ні-чорта не тямиш! Твої оці прискання тільки куркуляма на руку!.. Вкупі з середняком треба відбудовувати господарство.

З гурту. Все відбудова!—Коли вже перебудовувать будемо.

— Перебудуємо, землеустрій ось закінчим!

— Машиново-тракторне утворимо!

Андрій. Правильно! Землеустроєм та колективною працею будемо перебудовувати.

Рашпіль. Колектив, хоч і зараз! На це я згоден.

Дехто. Го! Який швидкий!

— Дай хоч посмакувати без колективу.

— Еге, раді, що до землі допалися...

Антоненко. А я, братця, отут сиджу біля будки, серед степу і все, все бачу. Бачу, хто з чим і коли виїздить на степ. Бачу в кого як сходить і поспіває. Бачу, як один з сівалкою, а другий з сошником... Один з плосками, а другий з лапчаком... Шкода мені землі, братця, от як шкода! Була вона в пана шуміла житами, пшеницями. А стала у Івана—забур'янилася зширшавіла... порізалася, аж руда стала!.. Не-немає толку з неї, брацця!

(В гурті обурення. Вигуки. Всі кидаються до Антоненка).

З гурту. — Мовчи, Антоненко!

— Мовчи, не ображай!

— Ти що за старий режим, га?

— Хіба ми не хазяїни?

— Дай нам трактора!

— Антоненко—трактора дай!

— Чим її візьмеш?

— Землеустрієм!

Антоненко. Тю на вас, брацця! Я не старорежимець, брацця. Я на Буртах пускав Денікіна під одкос! Я страдав за землю. Я тільки кажу, що толку немає, Бегма хазяїнує не погано. Он там далеко комуна—ще краще!.. Хоч і буває всяко та чується сила! Силою тягне брацця, од комунівського стапу! О, туди трактора! А де ти його отут пустиш на оцих опругах? Га-га. Брацця!

(Підходить Бондаренко, бурчить).

Бондаренко. Вирощував, можна сказати, у щоденник записував і от тобі по пиці заїхали! Де ж правда? Я ж трудом своїм. Ну його к чортам собачим!

Андрій. Що таке?

Бондаренко. Пшениці моєї не приймають, «Змички»! Виноградський ніби сказав, що в Бегми краща. Околотину приймають, а пшениці—ні. А як же я дам околотину, коли вона отака, а зерно отаке.

Андрій. Товариш Рашпіль—ти член виставкому?

Рашпіль. Ну то що? Тут шефа чекаємо, а він прийшов з своїм околотом!

Бондаренко. Та ну вас к чорту! З вашою виставкою. Чорт зна чого понавозили, а моєї пшениці не хоче (хоче йти). К чортам собачим!

Андрій. Дядьку Юхиме, стрівайте! Я сам візьмуся за цю справу.

(Підбігає Яворчук).

Яворчук. Ідуть!

(Усі схоплюються. Чути гудок поїзда).

Комсомольці. (співають).

«Наш паровоз, вперед летіт

В комуні останковка...

Рашпіль. (бадьоро). Товариші незаможники! Сьогодні у нас такий день... Зустрінемо шефа, як нашого брата робочого!

З гурту:—Ідем, ідем!

— Ближче, ближче!

— А блестить поїзд як!

— Он виглядають з вагонів!

(Підбігає Бегма і хвостиком тупцюється за гуртом. Шум і гуркіт поїзда).

Андрій. Дядьку Юхиме, Рашпіль, розгортайте прапори! (хутко дає в руки Бондаренкові одне древко-транспаранта. Бондаренко взяв, держить).

Бондаренко. Та я... о, воно довге...

Прапор. — «Нехай живе змичка робітників та селян».

(Поїзд з громом підходить. Доноситься з вагону зустрічна пісня, зливається з загальним шумом. Всі посунули до лінії. Бегма залишився сам).

Бегма. (Здвигує плечима). Одного я не розумію... Одного я не розумію...

Бойко. Товариші селяни! Робітники залізничного вузла передають усім біднякам і середнякам вашого району свій пролетарський привіт!..

(«Інтернаціонал» духової окрестри. Сцена заповнюється новоприбулими чоловіками, жінками й дітьми з Буртів. Між ними: Олекса та Івась).

9. „ЕКСПОНАТ“ І „КОРЕСПОНДЕНТ“

Нас.г. виставці.

Овочі, зерно, снопи околоту. Сільсько-господарські машини. Прапори, гасла. Ярмарковий галас. Вглиб трибуна, з боку будинок-кімната. Там сидить Виноградський. На столі ворох паперів, карток, колосків тощо. На дворі по виставці проходить сюди-туди Козинець, з цікавістю оглядає все, записує в записну книжку. Іноді проходить міліціонер.

(Гармонія грає пісні. Її підхоплюють дружні голоси молоді. Вся демонстрація посунула вздовж вулиці. Тихо. З хати виходить Бегма і ніби крадькома підходить до тину. Умощується, спираючись на тин. Павза).

Гурт: — Диви, диви—пшениця яка!

— На жирному зроста.

— Чия то?

— Буртянського дядька!

— А в колективі: солома,—як очерет!

— А зерно?

— Не додивився.

(Іде Бегма з вузликом. Побачив Козинця зупинився).

Бегма. Скажіть, ви, мабуть, од якоїсь гарнізації, що все записуєте? Козинець. Я? Кореспондент одної газети. А ви місцевий?

Бегма. Отут ось живу недалеко. Коли б зробили милість, заглянули, по трудах можна б і відпочити. Кажете, кореспондент? Люблю я кореспондентів... ви знаєте і моя тут є експоната: пшениця, лоша породисте, подивіться зділайте милість (бере за рукав, тягне). Пропечатайте мого стригунця—дуже вредний, хе-хе-хе...

Козинець. Ні, ні! Я ось підряд загляну...

Бегма. Обов'язково загляньте. Я, Бегма Іван Хомич—там надписано.

Козинець. Бегму знаю...

Бегма. Звідки знаєте?

Козинець. Так. Чув... я зайду до вас.

Бегма. Милості прошу. Милості прошу... (поспішає і входить у кімнату).

Виноградський. А, Іван Хомич!.. Одначе вам не слід було сюди заходити—незручно, всім кидається в вічі. Я людина безпристрасна...

Бегма. (Хитро). Премії присуджаєте? Ви й мені хоч там похвальну грамоту... таку, золотими літерами написану—мов Бегма Іван Хомич—примірний хазяїн...

(Входить Джига).

Джигга. Комуна «Травень» сьогодні спізнилася. (До Бегми). Ви що скажете?

Бегма. Я, звиняйте...

Виноградський. Я ніяк не розумію цього дядька. Виростив трюхпудового гарбуза і ще прийшов питатися чи вивозить на виставку... Цеж просто сором та й годі.

Джигга. Треба, треба вивезти! А як же!

(Гримнула духова оркестра. Потім чути гуркіт трактора. Всі насторожилися. На дворі рух. Джигга вискочив з кімнати й пішов до трибуни).

Виноградський. Ідть і ви, Іване Хомичу, до гурту.

Бегма. Звиняйте. (Дає вузлик). Моя жінка, звинить, передала на виставку пиріжечків. Кушайте, бо ви ще й не снідали.

Виноградський. Спасибі (їсть).

Бегма. А я побіжу до свого експоната. (Пішов на виставку).

На дворі: — Комуна приїхала!

— Трактором! Трактором!

Бондаренко. (Наганяє Бегму). Іване Хомичу! Що ж це ви мене так обезчестили?

Бегма. Що таке?

Бондаренко. Виставив Святелик мого векселя! Помилуйте, — та що ж це таке?! Хіба б я не віддав вам, що ви в треті руки?..

Бегма. Юхиме, сусідо мій! Налог мене придавив був! Я йому і віддав.

Бондаренко. Я ж хліба ще не продав! Помилуйте, що це таке?

Бегма. То продавайте швидше, Юхиме, мені зараз не до векселя... «Змичка» мене смикала, а я ж мусів викручуватись...

Бондаренко. Та як би ж то я був знав... Я б же.

(Оркестра).

Вигуки: — Шефи!

— Робочі!

— Ідем, ідем!

Натовп. (Хвилею захопив Бондаренка й Бегму).

— Кавуни, які кавуни!

— Культиватори!

— А комунівські телята!

— Бе-е-е!

(Оркестра грає туш. Через сцену проходять: робітнича делегація на чолі з Бойком і делегація КНС з Рашилем. Дід Дробаха попереду з невеликим снопом, по обидва боки марширують Івась та Олена. З натовпу привітальні вигуки. Козинець осторонь стоїть, спостерігає. З гущі вилазять Святелик і Бегма).

Святелик. Біля вашого лошака багато зібралося. Коли сьогодні вас відзначать—могорич!

Бегма. О, ще й такий могорич задам! Слухайте, Лука Данилович, приходьте таки сьогодні. Я покличу Маненка, вчительок, може батюшку.

Святелик. Добре. А вексель як?

Бегма. Придержіть. Треба було його налякати, бо так загнув кирпу на виставці... що...

(Розходяться в різні боки. На трибуні з'являється Джига і Бойко).

Джига. Товариші селяни! Від залізничного вузла робітників приїхала делегація шефів!

(Вітають. Навколо трибуни все густіше й густіше людей. Туди підходить і Козинець. З кімнати виходить Виноградський, стає недалеко Козинця і стежить за ним).

Джига. Слово од робітників має товариш Бойко!

(Оплески, вигуки, гул).

Бойко. Товариші селяне! Передаю привіт від робітників залізничного вузла. Я скажу: оця сільсько-господарська виставка говорить, що сільське господарство, як і промисловість, піднімається. Чотирнадцята партконференція правильно сказала: треба зміцнити спілку між робітниками й селянами. Вона сказала, щоб оживити роботу сільрад, посилити кооперацію—там об'єднати бідняка і середняка... допомогти їм підвищити господарство. Товариші! ще партійна конференція вирішила про металопромисловість і про будівництво соціалізму в нашій країні. Для соціалізму треба заліза! Метал потрібен для машин... Треба боротися за метал!

Голоси. А машини потрібні нам!

— Тракторів треба!

— Сівалок треба!

— Доброї коси немає!

Бойко. Так от, товариші: металопромисловість, сказала партія, треба підняти! Будуть машини—заоремо глибше й ширше! Об'єднаємо бідняка й середняка в кооперативах і колективах!.. Товариші селяни! Он бачите, біля комуни «Перше травня»—два трактори? Один з них робітники залізничного вузла, виконуючи лінію партії, як шефи, дарують Буртівчанській організації КНС! *(Оплески, шум).* Товариші, нехай живе спілка робітників та селян! Нехай живе наш керівник—компартія!

«Інтернаціонал». Усі знімають шапки. Козинець вагається, поглядаючи на Виноградського. Виноградський йому киває—«знять шапку». Потім підходить, бере під руку й одводить у бік).

Виноградський. Яке ваше враження?

Козинець. Боюсь, щоб я не склав собі іншої думки про стан речей.

Виноградський. Не думаю. А втім... здається, у нас багато шкідливого.

Козинець. Балакав зі своїм дядьком. *(Закурює).* Будь ласка...

Виноградський. Дякую. Не впізнає?

Козинець. Ні.

Виноградський. Це добре. Коли свій не впізнає, то чужий і потім.

(Підходить міліціонер).

Міліціонер. Товаришу, дозвольте прикурить...

Козинець. *(Стурбовано).* Будь ласка... *(Шукає сірників).*

10. «ПУТЕШЕСТВИЕ НА ЛУНУ».

Садиба Бегми. В садку. В бік хата з верандою. Ближче—парусинове ліжко, ослони тощо. Вечорів. З села долітають звуки виставки: людський гомін, уривчатий гуркіт трактора. За тином на вулиці час од часу проходять гівірки гуртки селян, скриплять вози—розминаються.

- А премій чимало дано!
- Бо таки й є за що!
- А правда!
- Комуна, гляди, нівроку городину має!
- А зерно не важне!
- Бо «Кооператорка»!
- Прощавайте!
- Щасливо. Спасибі, що приїздили!
- До другого врожаю!

Лаврін. (Вибігає в садок з книжкою й падає на ліжко). «Ой, на горі калина. Ну, чито ж кому дело—калина. Раскакое кому дело—калина». Прочитаємо Жуль-Верна «Путешествіє на луну».

Серафіма. (З веранди). Лаврику! Лоша напоїв?

Лаврін. Авже ж.

Серафіма. А батько ще на виставці?

Лаврін. Премії чекає.

Серафіма. А що воно таке?

Лаврін. От іще! Ну, нагорода така!

Серафима. Награ-а-ада! (Пішла в хату).

(З вулиці на тину виглядають Івась та Оленка).

Івась. Лавроне! Дай яблука!

Лаврін. Кому?

Івась. Мені.

Лаврін. А чий ти?

Івась. Хіба ти не знаєш?

Лаврін. Не знаю.

Івась. Ви ж землю нашу орендуєте!

Лаврін. Ми багато орендуємо...

Оленка. (Виглядає). Це Іван Вакуленків!

Лаврін. А ти не підказуй, щеня!

Оленка. Дай мені яблука!

Лаврін. Тобі дам. Скажи чия ти?

Оленка. Крихтина—ти ж знаєш!

Лаврін. Не дам. Ви землю нашу взяли...

Оленка. То наша земля! Тато кажуть—комітет дав.

Лаврін. (Бере яблуко і смачно їсть). Підіть на виставку—там великі (кидає надкушене яблуко в другий бік).

Івась. (Кидає грудку). Куркуль! (ховається).

Лаврін. (Схопився). Ах ти ж, старчення! (Бере грудку, підкрадується до тину).

Івась. Куркуляки-дуки!

Оленка. Поїли гадюки!

Лаврін. (Присів). Ідіть, нате яблука!

Івась. (Виглядає через тин). Куркуль, склаататор! Ось запишусь у комсомол, я тобі дам! (Тікає).

Лаврін. (Б'є грудкою). На!

Івась. (За коном). А-а-яй-а-а!.. (Побіг кричучи).

Лаврін собі швиденько ліг на ліжко і дивиться в книжку. В садок згодом входить Бегма. У руці згорнутий у дудочку аркуш паперу).

Бегма. Лошака впорав? Тепер лежиш, ногами дригаєш?

Лаврін. А де ваша премія?

Бегма. Премія? (Сміється). Її, сину, премія так легко не дається.

Лаврін. Та немає премії? Як це? А хто ж має? Дядько Бондя?

Бегма. Награда, сину, колись буде. Кого похвалять, того колись і наградять! Тільки вчися, сину добре. Семирічку кінчаєш,—Євген Євгенович тебе определить в агрономічеську...

Лаврін. Я хочу в інститут.

Бегма. А це що, агрономічеське чи технічеське що? Га?

Лаврін. Агрономічна вища школа.

Бегма. А-а... вища! До вищої тебе, мабуть, не пустять сину... Тепер нам до вищої—атанде! Хоч би на нижчій утриматися. А в тім—треба добиватися! (Замислився). Бачив—робочі трактора піднесли, га? Як там у школі він, трактор?..

Лаврін. По книжках—трактор революцію зробить.

Бегма. Революцію, кажеш? Яку це революцію?

(Підходить Серафима).

Серафима. Ну, де ж твоя награда?

Бегма. (Розгортає папір). Ось бачиш?

Серафима. Оце і все?! Так на чортиного ж батька я стільки дбала?

Бегма. Тшш... стара! Не тямий ти бабським розумом. Ти почитай—«Похвальна ги-ра-мота». Золоті літери і... орел... е, герб!

Серафима. (Придивляється). Велике щастя! Там он у скрині багато лежить грамот і хіба ж такі орли,—а який толк із них? (Придивляється). І, ну ото, старий, і напивав же собі халепи.

Бегма. Якої халепи?

Серафима. Бува, власть переміниться і тоді тобі покажуть похвальну грамоту од совіцької власті...

Бегма. Е, стара, стара! Друга власть? Го! Похвальна грамота оце тобі й починається. (Захоплено). Підриємо, підриємо, підриємо, а там нажмем і—трісь-трісь-трісь...

Серафима. Ти п'яний?

Бегма. Трохи випив, нічого, нічого! Ось прийдуть до мене гості такі, що й... Ого!

Серафима. Уже були гості.

Бегма. Чом же ти не придержала? Угостила б чим.

Серафима. Приходила Катерина за рошотом.

Бегма. Ге-ге-ге... гості вшановані! Я з нею в рошоті.

Серафима. Каже ні. За два дні біля машини, каже, ще треба заплатити.

Бегма. К чорту! К лихій годині! Що це їй по договору? по-ризи-ли?

Серафима. А Панько Карась каже, що треба оренду в сільраді записать, бо так не хоче.

Бегма. (Сердиться). Що ж вони, показалися? Придналго, щоб я заплатив, і половину йому?! Нехай сам обробляє, нехай! Не дам ані плуга, ані сівалки, на зло.

Лаврін. А вони в сільхозі візьмуть...

(На тину Івась, слухає).

Бегма. У сільхозі? ти не каркай там, мовчи! Нічого я не визнаю. Я маю похвальну грамоту! Я—зразковий господар. Що, Бондя мені заваде? Що, Яворчук мені пара, хоч він і має премію?

Серафима. Не кричи. Маєш похвальну і сиди. Це тобі за лошака?

Бегма. Ні.

Лаврін. За пшеницю?

Бегма. Ні. За пиріжки...

Івась. (Через тин). Ку-р-куль! (зник).

Бегма. Га? Ах, ти ж сукин син!..

(Хоче бігти до тину, але зупиняється. До Серафими).

Стара, чуєш? Іди поратися до хати—он гості йдуть.

Серафима. Ті-і ти біда! (Пішла. В садок ідуть Ольга і Маненко).

Бегма. Милости просим! Давно вас бачив, Ольга Кідратовно! Як там папаша поживає? Сідайте.

Ольга. Спасибі. Кажали, що на виставку прийдуть тай немає.

Маненко. А донька тут скучила...

Ольга. За батьком, як не скучати. А за селом—ні. Знаєте, в чужому селі вчителювати краще. Немає пророка в своїм отечестві.

Бегма. Правда, правда.

Маненко. Вимерли пророки. Тарас Григорович був пророк.. Умер. Кобзарів немає...

Бегма. Лаврику, а наш кобзар ще цілий?

Лаврін. Миші погризли.

Маненко. Як?! Як вам не соромно? Миші погризли такий твір, такий, можна сказати...

Ольга. Ах, як це мені неприємно балакати про миші...

Бегма. Звиняйте! Коли б ми за Кобзарем дивилися, то нас би вже давно миші прогризли.

Маненко. Але ж це некультурно!

Бегма. Ну, що ж! У культурних міль, а у нас миші.

Лаврін. Самого Шевченка теж гробаки зіли. (Пішов до хати).

Маненко. Не говоріть так! Не говоріть! Перед Шевченком навіть комуністи схиляються! То ж він такі пророчі, такі огнені слова сказав:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять лукаві, і в огні
Її, окривдженую, збудять.
Ох, не однаково мені.

(На вулиці гомін. Дружня пісня комсомольців лунає могутньо).

Комсомольці. Гей нумо хлопці, всі комсомольці
Треба нам в спілку єднатися.
Пану гладкому й богу старому
Годі вже нам покоряться.

Маненко. Яка пісня! Пісня—це душа українського народу. І от в оцю діамантову чарку вливають такої погані...

Ольга. Ви, Костянтин Васильович,—ідеаліст.

Маненко. Я ідеаліст? Правда! Всі кращі люди були ідеалістами.

Бегма. Дорогі мої! Не погордуйте, ідемо до моєї хати. Прошу вас, Ольго Кіндратівно. Костянтин Васильович, пожалуста...

Ольга. Та що ж ми самі?

Бегма. Будуть ще люди. Євген Євгенович і там один знайомий його, така симпатична людина. Ідем. *(Ідуть до хати)*. У мене є така перцівочка, ге, як вип'єш чарочку,—будеш, одним словом, ідеалістом, а як другу, так душу народу видно вже як у тих лучах, що просвічують регени.

(Темніє. На вулиці раптове посилення руху. Чути, наближаються звуки духової оркестри. Їх заглушає сильне гудіння трактора, що все ближче й ближче. Вулиця забита чоловіками, жінками, дітьми. Лаврін вибігає з садка на вулицю).

На вулиці: — Сюди, сюди!

— До Юхима Бондаренка!

— Направляй у підкат!

Бойко. *(За коном)*. Товариші! Від'їздючи на роботу, на завод ми кажемо: бережіть трактора! Він зробить нову революцію, він допоможе біднякам і середнякам підняти своє господарство. Пам'ятайте, товариші,—до трактора треба великої організованости, спільної праці. Ви організували машино-тракторне товариство—нехай же воно придбає ще до трактора нові машини, що визволятимуть бідняка з-під впливу куркуля. До побачення, товариші. Перед нами крутий профіль будівництва!

Крики: — До побачення!

— Спасибі!

— Передайте робочим од нас!..

Андрій. Товариші! Провожаємо наших гостей аж до Буртів.

Голоси. — Ідем!

— Ідем!

— Затягай пісню!

— Грай гармонія!

(Гармонія грає пісні. Її захоплюють дружні голоси молоді. Вся ця демонстрація посунула вздовж вулиці. Тихо. З хати виходить Бегма і ніби крадькома підходить до тину. Умощується, спираючись на тин. Павза).

Бегма. *(Гукає)*. Юхиме! *(Тихо)*. Юхиме-е!

Бондаренко. *(За коном)*. Га?

Бегма. До тебе вкотили оте одоробло?

Бондаренко. Ага!

Бегма. Буде тобі з ним морока!

Бондаренко. Нехай стоїть. У нас уже й товариство гарнізувалося.

Бегма. *(Неспокійно)*. Що кажеш? Товариство? І ти туди пішов?

Бондаренко. Еге ж. *(Підходить)*. Тракторо-машинне.

Бегма. Що ж—добра преміяльна соломорізка?

Бондаренко. Ножі гострі.

Бегма. Слухай, Юхиме—зайди, лишень, до мене і свою стару тягни,—побесідуємо. Ти ж на мене не той... одним словом...

Бондаренко. Е, спасибі. Я ось іду ще проводить городських.

Бегма. Нехай самі йдуть,—дорогу знають. Заходь, бо розсердюся.

Бондаренко. *(Підходить)*. Та я...

Бегма. Ййже бо росердюся! Посидимо, погомонимо, покропимо наші премії ййже бо! *(тягне Бондаренка за руку)*. Заходь, не гордуй.

Бондаренко. Та ніхто не гордує. Спасибі.

Бегма. *(Тягне до хати)*. Заходь, заходь, ми ж сусіди, то як же це так і не схотіть! *(Пішли до хати. У двір вбігає Лаврін, за ним навздогін Івась, б'є Лаврона і зупиняється на воротах)*.

Лаврін. Ай-ай! *(Оглянувся біля хати)*.

Івась. Уйди з глаз, гад!

Лаврін. Ти мене з двору виженеш?

Івась. Вижену!

Лаврін. Ов-ва! *(Іде в хату)*.

Івась. Побачиш! Рішу! *(Зникає)*.

(Через садок з другого боку ідуть Виноградський і Козинець).

Виноградський. В-видно ви тут добре орієнтуєтесь.

Козинець. Ця левада мені добре знайома. Взагалі то я тут був на-іздами все. Знаєте... інстинкт. Присядемо трошки... щось у мого дяді в хаті гомін... *(Сідають)*.

Виноградський. Да, інстинкт... *(Павза)*. Ну, зате я зараз ніяким інстинктом не найду того, що в м-мене б-було. Как в той песне співають: «имела я деньги прибавшие, имела я домик на Тверской»... Впрочем, я і-імел не п-погану е економію... От красота була. Цивілізація...

Маненко. *(З хати)*.

«Ой, не гаразд запо-орожці
не гаразд вчинили»...

Козинець. Це хто так співає?

Виноградський. Вчитель. Маненко... Видно в хаті нас чекають.

Козинець. Зараз підем... *(Павза)*. Отже, я попав знову в Бурти. У мене тут було два небезпечні вороги...

Виноградський. Хто це?

Козинець. Один... Антоненко... а... другий Вакуленко, був у Рев-комі тут. Завзятий...

Виноградський. Антоненка не знаю, а Вакуленка...

Козинець. Він тут? Живий?!

Виноградський. Десь на курсах... селькор. Да, він і мені холоду нагнав... Була тут одна справа... ледве не розшифрувала мене і лише д-дя-куючи тому, що більшовики дуже цінять науку...

Козинець. Що, що?

Виноградський. Чого ви здивувалися? Іменно! Цінять науку—в цьому ви переконаєтесь! *(Іронічно)*... товариш П-панченко. *(Тихо сміється)*.

Козинець. То Іван Панченко, товариш Панченко—буде довіреною особою? Так, так... *(Павза)*. А ви знаєте, в Польщі противно себе почуваш—коли бачиш, що ти, власне, ніщо...

Виноградський. А як ви себе почували, як міліціонер попросив прикурить?

Козинець. Препаскудно. *(Павза)*. Препаскудно. Але, Євген Євге-нович, ви цієї ночі мусите виїхати на агрономічну нараду якусь? *(Встає)*.

Виноградський. *(Встав)*. Так. Обов'язково. Мене переводять на роботу в окремвідділ.

Козинець. Прийміть від мене оцей пакунок—це асигнування на роботу. Тут тисяча карбованців.

Виноградський. *(Бере пакунок)*. Дякую. Ідем у хату.

Козинець. Ідемо, бо мені самому кортить... *(Ідуть)*. Спогади, спогади...

(Тихо. Зовсім темніє. З хати чути тихі звуки гитари. На веранду виходить Бегма. Серафима виносить лампу, і всі гості розсідаються. Останнім виходить Бондаренко).

Бегма. На свіже небо сюди пожалуйте! Сідайте і будьте як удома.

Серафима. *(Вклоняється)*. Кушайте, призволяйтеся.

Бегма. А Юхим Антонович—сюди, по-сусідському. То, що пили в хаті—не вважайте, тепер надворі. Ге-ге. Що було за старого режиму—це одне, а при непові—друге.

Козинець. А що краще—неп, чи старий режим?

Серафима. І-і, завели вже про політику. Немає мені оце пари на пісні. Ольго Кіндратовно—давай підтягнемо.

Ольга. Не вмію.

Козинець. О, не повірю, щоб така красуня не співала!

Маненко. Співайте рідної, української. *(Починає)* «Ой, сів пугач»...

Бегма. *(Перебиває Маненка)*. Каже, ой як був я багач

Та й усяк мене знав,
Став я при-ивбогать
Стали люди забувать.

Серафима.

Поміж двір ідуть
Мене минають—
По хвамілї
Та й не називають,
По отечеству і не величають.

Бегма. Один мене Юхим Бондаренко не забува! Золотий чоловік. Золотий, одним словом.

Бондаренко. Всі ми сусіди.

Бегма. Товариші! Пийте, бо в мене в хаті неп! У мене ось похвальна!..

Виноградський. Вип'ємо за неп і за зразкового хазяїна Івана Хомича! Ура!

Всі. Урра!

Бегма. Спасибі. Ех!

Маненко. «Ой, сів пугач на могилі»...

Серафима. Е, люди добрі, співав бувало цієї, покійний племінник Іван Козинець... де він зараз обрїтається—легенько йому гикнеться, царство небесне.

Бегма. Еге, сиділа стара на печі, та й каже: але. Що було минулося.

Козинець. А де ж він дівся, справді?

Бегма. Залився. Та, не треба згадувати. Не вернеш, якщо сам не вернешся.

Серафима. З того світу не повертаються.

Козинець. Тепер повертаються. Є на землі два світи тепер...

Виноградський. А для нас один світ—од лампи.

Ольга. Ріже очі. Треба змінити.

Козинець. Я пропоную свою руку! *(Бере під руку)*.

Ольга. Я знаєте... дякую. *(Ідуть у глибину саду)*.

Маненко. *(Наспівує)*: «Ой сів пугач на могилі

Та й крикнув він пугу»... Хто я такий?
 Га? (Встав, хитається). «Чи не дасть біг козаченькам хоч на час потугу»...

Бондаренко. Посидів, оце спасибі. Іду.

Бегма. Е, ні, ні...

Бондаренко. Я тільки коням замішаю і прийду.

Бегма. Гляди ж!

(Козинець і Ольга с'дають на ослоні, до них згодом підходить Маненко).

Козинець. Робота вчителя зараз, певне, в пошані...

Ольга. Ніби так. Оце був Всесоюзний учительський з'їзд. Виступав Бухарін—читали певно?

Козинець. О, розуміється!

Ольга. Один наш учитель їздив.

Козинець. Оцей?

Ольга. Ні, другий.

Козинець. Певно, комуніст?

Ольга. Позапартійний, Вінник.

Козинець. Вінник? Зна...

Ольга. Ви знаєте?

Козинець. (Замнявся) Я...

(Підходить Маненко).

Маненко. Вибачте! Вечір сьогодні прекрасний. Вечір—це гордість української природи... «Ви знаєте українську ніч? Нет, ви не знаєте української ночі». Ах, як шкода, що Гоголя замінили до російської літератури! Ви подумайте—Панька Рудого до російської літератури?! Грабіж серед білого дня!

Козинець. Це вірно.

Виноградський. (Підходить). Нниет! Украинская литература—это ччасть русской литературы.

Маненко. (кричить). Великодержавний шовінізм! (одходить, наспівує). «Б'ють пороги, місяць сходить»... (схиляється на дерево). Хто я такий?—«Ой сів пугач на могилі»...

Виноградський. Странний чоловік... філософ. (підходить Бегма).

Бегма. Дорогі мої! Зобігаєте мене. Покинули стіл. Зайдіть у хату. (Ольга й Козинець ідуть).

Маненко. «Та й крикнув він пугу»... (чути гудок поїзда) Машина! Це про тебе сказав Тарас Григорович?.. Комуна поїхала! Іван Хомич—культура: трактора маємо. І змичка...

Бегма. Ей ви, культурні! Ось. Ось герб! Серп і Молот. Так? Отож! Кому змичка, а... а... мені серп під шию, а молот над голову? Бонді Юхимові дали січкарню, плуга, комсомольцям борони, а мені похвальну дав, а потім робочий хоче її трактором переорати?! Пе-ре-орааать! Культурні! (тягне Маненка). Де кориспа-дент?!

Маненко. (Не хоче йти, вхопився за гілку). Машина! Пожреш царів, панів, а куркулями тільки закусиш?! Брешете! Клянусь чумацьким шляхом, запорізьким пістолем,—не буде цього! «Ой сів пугач на могилі та й крикнув він пугу». П-пугу.

(Бегма повів Маненка в хату. Виноградський мовчки пішов слідом. Серафима взяла лампу в хату. Темно. Сходить місяць. В садок іде Лаврін і лягає на ліжко. До нього йде Бегма, задумливо помаленьку ступає).

Бегма. Лаврику! Іди сюди.

Лаврін. (встає, підходить). Що з вами?

Бегма. Сідай. Ось що сину: оце товстий берест посадив мого батька батько, а твій прадід. Оце свідок. Розпустив берест цей глибоко й широко коріння поміж вишняком і тягне там собі поживу. Це, одним словом, сторож нашого господарства. Держись його, нікому спуску не давай. Не обігай трактора, а тягни його до себе. Та вчися. Що то за книгу ти читаєш?

Лаврін. «Путішество на луну». Написав один... американець.

Бегма. О, то нарід розумний! (Дивиться на місяць). А він он як світе! Ич, як той селькор дивиться! Тьфу! Нехай американці туди їдуть, а ми ще тут поживемо... Тільки оренду реєструють сволочи!..

(Підходить Козинець).

Козинець. (Таємниче). Іван Хомич, хочу з вами поговорити на одинці.

Бегма. Іди Лаврику в комору. (Лаврін пішов).

Козинець. Драстуйте...

Бегма. Ти ми ж тільки, що розійшлися... Що це ви?

Козинець. Ми розійшлися шість років тому...

Бегма. (протирає очі). Убий не пойму... (павза).

Маненко. (З хати). «Тай крикнув-ув він»... Хто я такий?

З а в і с а.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА.

II. ПОЛУСТАНОК ШУМИТЬ

З боку видно частину товарного вагону. Група селян носить в вагон мішки з зерном—вантажать).

Голоси: — А на цю путь не наскочить пасажирський?

— Чого він полізе в тупик?

— Дава-а-й!

(Виходить Антоненко).

Антоненко. (Підходить до грузчиків). Сипеться хлібець, братця? А бідкаються—немає хліба! Треба добре потрусить куркуликів, ге...

Голоси: — Нічого, трусять!

— Та нічорта не виходе!

Антоненко. А це ж хіба не хліб?

Голоси: — Бідняцько-середняцький!

— Куркульня ще не дала—поховала!

— Це хліб червоного обозу—бачили ж?

Антоненко. Та бачив—як же! Бегма, кажуть свого пляна не вижснє.

Голоси: — Виконає!

— Андрій—його підчистить!

Антоненко. Да... Осінь випала вдала... Сьогодні наші Бурти на Донбас шахтєрів командирують?

Голоси: — Командирують.

— Один побоявся—не схотів.

— А другий поїде та хто зна, як там.

Антоненко. Та не мед там,—ясно. А все таки, братця, — скільки того вугілля треба—ой-ой-ой! Всяка індустрія—це тобі не шутейне діло. Ось і в Буртах—завод починають ставить—все то йсму треба вугілля...

Голоси:— А як же.
— На чертей той завод здався?
— А масло ж робить.
— А ти їстимеш?
— Який ти ненажера!

(Чути наближається галаслива юрба, заливається гармошка).

Антоненко. Да. Ідуть шахтьори наші з музикою і співами. Молодця!

(На сцену виходить демонстрація молоді, за нею літні чоловіки й жінки. Попереду гармоніста—Олена, Івась. Трохи осторонь—Андрій, Рашиль, над демонстрацією видно плакат: «Посилаємо кращих на Донбас». На купу шпал вилазить Андрій і Івась).

Андрій. Товариші! Ми закінчили перший рік п'ятирічки. Індустріялізація країни й перебудова сільського господарства потребують вугілля! Буде вугілля—працюватимуть фабрики, заводи, даватимуть нам машини, мануфактуру... Осінь 1929 року—це підготовка до рішучого розгортання колективізації... Івана Вакуленка, комсомольця, кращого активіста посилаємо на Донбас. Побажаємо йому міцно тримати кайло в руках, з усіма шахтарями Донбасу ворочати пласти вугілля. Хай живе Донбас! (Гучні викрики. Оплески).

Івась. (Зняв шапку). Товариші! Я не можу зараз говорити... (Хвилюється). Я їду, тому, що цього вимагає п'ятирічка. Я—здоровий. Та трохи важко, що багато тут не дороблено. Товариші комсомольці!..

Вигуки:— Доробимо!

— Надійся на нас!

Івась. Товариші комсомольці! Не смійтесь, як я вам щось скажу на прощання... таке. (павза). Я зараз пригадав... Чуєш Олено?—пригадав як нам Бегмин Лаврія... не давав яблука... (сміється).

(Сміх).

Івась. Так от: це юринда,—ясно (жваво). Я їду, товариші! (глянув навкруги). Он бачу од здобутого вугілля дим по путі котиться. До побачення. Виконуйте хлібозаготівні завдання, розгортайте колективізацію. До побачення!

(Вискакує Олена).

Олена. Товариші! Передаємо привіт всім шахтьорам Донбасу! Товариші. Од імени всієї бідняцько-середняцької молоді Буртів... Качать Івана!

Вигуки:— Качать!

— Качать!

— Урра!

(Качають Івана. Підходить Катерина й Вакуленко. Усі розступаються).

Катерина. (До Івана). Сину дорогий! Ідеш—то будь справний (хвилюється).

Івась. (Цілує Катерину). Не турбуйтеся, мамо. Знаєте що, мамо...

Голоси позаді:— Вона плаче?

— Держиться!

— Комуністам не велено плакати...

Катерина. (Раптом). Хто каже—я плачу?! Я маю право на це (втирає слюзи). Але я не хочу! Чуєте? на зло куркулям і їхнім полігачам—не плачу! Не дам козиря! їдь, Іване, їдь!

Вакулєнко. (Підступає). Ідь, сину! (Чути підходить потяг).

Андрій Товариші! Випровадимо Івана, а сами за діло! Щоб плян виконати, щоб шахтарі не голодували!

Антонєнко. (З зеленим прапорцем). Бережися! Не лїзьте на лїнію! (Пішов. За ним усі).

(Підійшов потяг, потім знову рушив—усе далі й далі. Всі розходяться. Грає гармонія. З натовпу виходять Олена й Крихта).

Олена. І ви тут, тату? Чого ви не бачили? Га Може хотіли шахтарям передати Бєгмин хліб?

Крихта. (Крізь зуби). Мовчи...

Олена. Чому ж мовчать? Адже це добре діло...

Крихта. Мовчи. Цить... Іди додому!

Олена Я ще піду в сельбуд. Там засідання хлібної комісії. Треба пляна виконувати. Куркульський хліб шукати...

Крихта. Мовчи тобі говорять! (Пішли).

(Від лінії підходить Козинець і сідає на шпалах. Підходить Антонєнко).

Антонєнко. Що, товаришу, може на підводі чекає?

Козинець. Так. Чи дїждуся?

Антонєнко. Маті ні. (Бере лопатку і дещо порядкує). Мабуть по хлєбушку приїхали? Чи може нащот заводу?

Козинець. (Пильно вдивляється в Антонєнка). Так.

Антонєнко. Да. (Павза). От возьмем таке учрїдєнє як Енкапєс... Коли виданє щоб було таке розпорядження: викосить увесь бур'ян і не допускать його в дальнїшому—потому, як зернова проблема, так це і вредно для государства. І воно таки правда—полоса отчужденія пересїкає весь есєсєр і бур'яну того завелось, і, обратно ж, польовий вредитель розводиться.

Козинець. Ви тут, мабуть, довго служите...

Антонєнко. Го-го! Лет лет і пам'яті нет. Вже й на тїм свїті бував і обратно воскрес.

Козинець. (Поправляє коміра) Да...

Антонєнко. Оперувала тут банда Козинця. Це син одного багатющого мужика, десь у кадєтах чи інженєрах вчився—дома й не бував. А як ото пішов большевизм—диви—банда. І мене хотів шльопнуть та зубами одгризся.

Козинець. (Встав). Мабуть підводи не буде.

Антонєнко. Да Зубами одгризся, полімаєте ви отаку штуку! Ухватив його ззаду за руки, а зубами в шию і держу. А тут красні. Вія як рванється так шматок м'яса в зубах і остався... (спльовує). Тьфу! Закурить чи що? (Закурює).

Козинець. (Одходить). Да. (Поправляє коміра).

Антонєнко. А де ж ви будете завод ставить?

Козинець. Біля річки ось.

Антонєнко. (Підходить ближче). Еге.. Знаю я, це проїзводство трєбує води. (Дивиться пильно). Я ніби десь вас бачив... Іже бо.

Козинець. Не...не знаю.

Антонєнко. Іже бо. Ніби в'їсні. І яка таки в людини пам'ять обманчива.

Козинець. (Одходить) На пам'ять покладатись не варто. Іноді вона може наробити багато лиха. Прощайте! (пішов).

Антоненко. Щас...ливо. (Дивиться в слід Козинцеві, хитає головою приклавши палець до лоба, замислився). І яка таки в людей пам'ять... обманчива...

12. „ТУМАННОСТІ“

Кімната в сельбудинку. На столах газети. На стінах плякати—видається діяграма з хлібозаготівель за жовтень 1929 р. Просто відчинені двері в залю, що людей повна. Видно Вінника—читає лекцію—слова його доносяться уривками. В кімнату з залі заходить Олена, сідає за стіл читає газету.

Голоси з залі: — Тихше!

— Тш-ш-ш!

Вінник. Сонце також утворилося з туманностей. Там теплінь біля шости тисяч градусів. Наука довела, що сонце в один мільйон триста тисяч разів більше за нашу землю. Наша земля постійно обертається навколо сонця як, скажемо,... коняка на припоні...

Голоси: — Як, приміром, Крихта навколо Бегми крутиться.

— Ага, той хліб десь заховав, а той плаче... (сміх, оплески. Входить з залі Крихта, сердитий).

Крихта. Олено—не доводь до страху!..

Олена. (Ще дуже в газету вишняпилася). Ви самі себе доводите.

Крихта. Хочеш утопить батька?

Олена. Ви самі себе топите. Не ховайте куркульського хліба. Вам Бегми шкода? (Встала). Тату, не робіть цього. Ви ж колись були... Видайте хліб по честі—викрийте Бегму перед масою...

Крихта. Не буде по-твойому. Ти зв'язалася з Морозом... він на мене зло має за усадьбу. Ти думаєш він ідейний? Іди додому!

Олена. Не підю. Що я робитиму?

Крихта. Прястимеш.

Олена. А потім?

Крихта. Іди додому! Іди бо за патли виволочу! (Підступає). Іди, тобі говорять!

Олена. Я через годину.

Крихта. Зараз!

Олена. Через півгодини.

Крихта. Зараз, лярво! Зараз, бо вб'ю!!

Олена. Тату!

(Входить Яворчук).

Яворчук. А, дядьку Степане, от і добре, що прийшли! Вас виділили в хлібозаготовну комісію. Підемо хліба шукати. Примусимо куркуля виконати завдання, бреше!

Крихта. Шукайте! Ось уже два роки зряду шукаємо. Викачали. Не має вже хліба.

Яворчук. Га? Ми знаємо, де він! Бегма від нас таки не втече.

Крихта. Я не хочу в комісію! (Іде до дверей).

Яворчук. Не хочете? Байкот! Ми до вас зайдемо.

Крихта. (Неспокійно). Трусить?

Яворчук. Потрусимо в когось...

Крихта. (Входить). Олено, йди додому, бо матері нікому й води подати. Зараз мені! Чуєш? (Вийшов).

Яворчук. Чого, Лена, зажурилася? Мати хвора? А я оце перед вечером бачив її біля колодязя.

Олена. Хіба довго захворіти?

(Входить Андрій).

Андрій. Бегму викликав, Яворчук?

Яворчук. Зараз прийде.

Андрій. (По павзі). Значить, Іван поїхав... А це добре, що у нас будуватимуть завод.

(Входить Бегма).

Бегма. Добрий вечір. Чого мене визивали?

Яворчук. А як ви думаете?

Бегма. Та бог його знає.

Андрій. Вивозьте хліб!

Бегма. Господи! Хіба його в мене без міри? (Витягає купу папірців).

Здав. Бачите квитанції. Іже бо.

Яворчук. Заховайте шпаргалки!

Андрій. Вивозьте хліб!

Бегма. Люде добрі. (Глянув на Олену, замнявся). Я... вже старий... а показує на Олену) отаких молодих шкода! Що ми будемо сіяти, господи! Це ж... все забрали! Немає. Дивилися ж уже, по засіках лазили—чисто.

Олена. (Скрикує і одходить в куток). Ой, чисто!

Андрій. Слухайте: через годину не пізніше — хліб, щоб був на зсипці. Не пізніше. Попереджаємо!

Яворчук. Підемо трусить!

Андрій. Ми трусить не будемо. Ми найдемо інший спосіб. І зараз збирайтесь. Хліб на зсипку!

Бегма. (Іде в залю і чути як кричить). Обчикрижують! Хліб забирать! Будемо голодувати! Бога забули! Бога забули!! Ждять страшного суду...

Андрій. Явоочук! Під заткни йому куркулячу пельку.

Яворчук. (Виходить). А гей, там Іван Хомич, іди мовчки (виходить).

Андрій. (До Олени). Чуєш, Лена?

Олена. Що?

Андрій. Як ти думаєш?

Олена. (Нервово). Бачиш, я...

Андрій. Та ближче, придивися — де він дів. Чи ти не хвора?

Олена. Так чогось... добре, я за ним придивлюся. Я піду, бо мені погано... (вийшла).

(Входить Рашпіль).

Рашпіль. Можна сказати — да! Сонце і планета — це одне, а ось хліба немає. Знаєш що, Андрію — великий плян! Непосильний. Можна сказати — да. Це між нами. Конешно, плян треба виконати... а між нами... непосильний.

Андрій. (Сердито). Алілуйщик!

Рашпіль. Тьфу!

Андрій. Тобі мало однієї догани? З партії вилетиш!

Рашпіль. Ого! Бабушка на двоє ворожила.

Андрій. Зараз у Бегми хліб узять!

Рашпіль. Трусив. Немає. Ти розумний, узав собі куток самий найхлібніший, да.

Андрій. Не тріпайся!

(Входить Джига й Вакуленко).

Джига. Драстуйте. Друззя! Хлібплян—ні гугу, а ви собі тут сидите? Що це за безобразіє?! Астрономією займайтеся? Планетами? Припиніть мені усяку астрономію!

Андрій. Не гарячися. Джига. (До Рашпіля). Кров з носа — давай сюди Бегмин хліб!

Рашпіль. Де я візьму?! Іди сам і бери.

Андрій. (Кричить). К чортовій матері! Давай партбілет і влету-чуйся!

Джига. Правильно!

Вакуленко. Ідем знову до Бегми!

(Входить Яворчук).

Яворчук. Бегмин хліб у Бондаренка...

Рашпіль. Бач? Бач? Скушайте! Партбілет? У Бондаренка може бути, бо то, гад, хитрий!

Джига. Ідіть трусіть до Бондаренка!

Рашпіль. Ідем!

Вакуленко. Ідем! Хоч і не віриться мені. (Ідуть до дверей).

Андрій. Стривайте! Яворчук — чи певні в тебе відомості?

Яворчук. Святелик казав.

Андрій. Заяву написав!

Джига. Що це за формалізм? Може марку наліпити?

Андрій. Ось мовчи!

Джига. (Скипів). Як?! Я уповноважний райвику! Ідіть до Бондаренка. Трусіть!

Андрій. Не чіпайте Бондаренка!

Джига. Трусіть у Бондаренка!

Андрій. Шша! Треба потрусить самого Святелика! А Бегму зараз описать в п'ятикратному розмірі! Продать, гада, з молотка! Діда Дробаху треба притягнути.

Джига. Мені хліб на бочку і точка!

Яворчук. Так що ж робить врешті?

Джига. Ідіть!..

Андрій. Зачекаєте мене в сільраді, я теж піду.

(Рашпіль, Яворчук і Вакуленко вийшли).

Джига. Да... (розглядає діаграму).

Андрій. (Ходить по кімнаті). Да, да...

(Павза).

Вінник. Я закінчую. Розпорошений селянин, безсилий боротися з посухою, шкідниками,—він шукає допомоги на небі. Колективізація сільського господарства робить селянина сильним у боротьбі з природою. Колективізація вбиває релігію. Ось чому там, де організуються колгоспи — попи тікають, куркулі виють. Класовий ворог — куркуль — воює з нами, але він програє цей смертельний останній бій.

(Оплески).

Вигуки:—Правильно!

— Спасибі!

— Мащини давай!

— Тракторів!

— Еге, натрахкаєм!

Андрій. Слухай Джига. У нас існує виробниче зернове товариство.. Я думаю—час би перевести його на статут артілі.

Джига. Зараз ніяких балачок — поки не виконаємо річного плану хлібозаготівель.

Андрій. Ой, ти ж і формаліст!

(Входить Святелик).

Святелик. Товариш Джига. Кличуть до телефону.

Джига. Іду. Мабуть з району? (іде).

Святелик. Так. (Іде за ним).

Андрій. Товариш Святелик, заждіть.

Святелик. (Зупинився). Слухаю.

Андрій. Так у кого Бегмин хліб?

Святелик. (Замнявся). Бачите... Тут така справа... Мене, як секретаря сільради, сильно турбує хлібозаготівля. Я теж болю за плян.

Андрій. Припустимо...

Святелик. От, я до його присокорився, бо Бегма, ніби свій чоловік. Каже, хліба немає, а що було трохи, то до сусіди передав, до Бондаренка, значить.

Андрій. Так і сказав — до Бондаренка?

Святелик. Так.

Андрій. Пишіть заяву!

Святелик. Так, бачте... Це ж не офіційально.

Андрій. Пишіть!..

Святелик. (Серйозно). Ну, це вже ви товариш Мороз...

Андрій. Серйозно! (Вириває шматок паперу). Пишіть.

Святелик. (Сідає, пише). Це непорозуміння може...

(Входить Козинець).

Козинець. Добрий вечір. (До Андрія). Ви будете секретар парт-осередку?

Андрій. Так.

Козинець. Я.. Панченко. Уповноважений по будівництву масло-заводу в Буртах. Хотів з вами дещо переговорити.

Андрій. Сідайте. Да, це завод можна збудувати добрими темпами. Недалеко є добра цегельня, осінь тепла, зима, кажуть, добра буде...

(Входить Антоненко).

Антоненко. Добрий вечір.

Святелик. Драстуйте, товариш Антоненко. І ви до нас завітали?

(Складає папір і тихенько виходить з кімнати).

Антоненко. А мені хіба семафор закрито. Слава тобі Карасику, синок підростає, зміна є. Ось товариш приїхав нащот заводу — дай, думаю, послухаю і я; може що й почую інтересне.

Козинець. (До Андрія). Я, знаєте, приїхав ознайомитися з місциною. Виходить — прекрасна місцина — річка близько. Я думав — Бурти, — це якесь таке село... закинуте. (Поглядає на Антоненку).

Антоненко. Красива місцина! Бурти це — вам колись вокзал буде.

(Входить Джига).

Джига. Так, хлопці вже пішли.

Андрій. Куди?

Джига. До Бондаренка.

Андрій. (Схопився). Безобразіє! (До Козинця). Пробачте...

13. КРИХТА ХИТРУЄ

(Крихта сидить за столом у своїй хаті, задумався.
Входить Олена).

Олена. Ну, я прийшла.

Крихта. Добре зробила.

Олена. Мати вже видужала?

Крихта. Не зубоскаль.

Олена. Де мати?

Крихта. Капусту січе. Іди допоможеш.

Олена. Зараз. (Павза). Що думаєте робити з хлібом, тату?

Крихта. Заціп!

Олена. Видайте по-честі, тату!

Крихта. Ти до моєї честі не квапся. Бережи свою. Злигалася з Морозом... він злий на мене за осайбу...

Олена. Ви подивіться на себе, як схудли... він у вас той хліб жовтяками виступив...

Крихта. (Сам не знає де дітися). Лиха година мене зв'язала... А-а-а... (входить Бондаренко).

Бондаренко. Кажуть, що плана ось ось, виконаємо. Я оце, одвіз те, що причитається, то й так себе хорошо чувствую. Як наче зробив щось благоугодне чи що. Йй же бо (сідає).

Крихта. Одвіз і я, виконав.

Бондаренко. Оце, чув, колективізація почнеться. Мудра штука, та, видно, треба. То вже як на те пішло, так... Та й то сказати економія: товктися отак мати довго не прийдеться... Вже воно мені і не наравиться, сказати... Розкусив. У нашої політиці хазайській як: на другого глянеш — себе побачиш...

(Входить дід Дробаха).

Дробаха. Добри вечір-драстуйте. Юхиме, звиняй, а кажуть ти не по нашому поступаєш.

Бондаренко. Що маєте до мене?

Дробаха. Звиняй, Степане, що в твоїй хаті. Ось що Юхиме — хліб ховаєш кажуть!..

Бондаренко. Я? Господь з Вами. Здав же!

Дробаха. Чужий хліб заховав, Бегмин.

Бондаренко. Язик одсохне тому, хто набрехав!

Дробаха. Не гнівайся — такий бойкот...

(Входить Рашпіль, Яворчук, Вакуленко, Ручиця й Олена).

Дробаха. Признайся, Юхиме, при комісії!

Рашпіль. Де Бегмин хліб?

Вакуленко. Признайся по-совісті, не цікаво ж свого чоловіка...

Яворчук. Будемо трусити!

Бондаренко. (До Крихти). Степане! Ти мій сусід — чи видав отаке, га?

Крихта. (Здвигує плечима). Нічого не розберу. Конечно, як ховаєш — признайся, бо це ж проти государства, сказати.

Олена. Тату! Ви ж...

Крихта. Проти государства! (Майже кричить). Проти государства, сказати!!

Дробаха. І проти бідняка-середняка.

Бондаренко. Ви мені вірите? Немає в мене чужого хліба. Свого зосталося трохи на посів та на їжу.

Яворчук. А Бегмин?!

Олена. Дядько Юхим Бегмино́го хліба не заховають! Нема в нього чужого хліба. Хліб не там...

Яворчук. Ідем шукать! Товариш Крихта, ідем, будете понятим. Шукатимем у Бегми і Бондаренка. Ідем!

Крихта. Ідем. Як шукать, так шукать.

Олена. Тату, куди ви йдете?! Верніться! Всі верніться!

Крихта. Не твоє діло!

Бондаренко. Ідем, забирайте останній хліб!

Рашпіль. Знаємо вас—останній...

Олена. Тату, що ви робите? Тату, опам'ятайтеся!

Крихта. Цить! (Наміряється). Бо так і прикипиш до лавки!

Яворчук. Що це з тобою комсомолко?! Куркулів захищаєш?! Зради-ниця! Виключить тебе мало!

Вакуленко. Замість того, щоб самій!..

Рашпіль. А на станції що казала? Язиком?..

Дробаха. Їе, дівко, дівко, не теє...

Бондаренко. Ідем же швидче — не тягніть!

Олена. Тату! В останній раз!.. Товариші! Шукайте...

Крихта. Мовчи! Мовчи! (б'є Олену кулаком по голозі).

Олена. (Падає, потім піднімається). Б'єш? Звір! Ти звір, куркульський полигач!

Крихта. А-а-а! (рветься до Олени — його держуть).

Олена. Полигач! Заховав куркульський хліб, а сам ідеш до других трусити?! Товариші! Шукайте в оцього полигача! Він заховав! Він!

Крихта. А-а-а!

Олена. Він!!

Бондаренко. Степане, що ж ти робиш?! (Бере Крихту за груди, трясє).

Завіса.

ЧАСТИНА П'ЯТА.

„14. СОЯ“

В приміщенні сільради; на стінах гасла до засівної кампанії. На дверях у другу кімнату напис: — «уповноважений РВК», а нижче «Голова сільради». Андрій. Джига за столом, Вакуленко, Рашпіль, Олена, Катерина — де попало.

Андрій. (Категорично). Ні в якому разі! 85 відсотків — це велике досягнення, але ж треба зразу закріплювати.

Джига. Що ти пропонуєш? Що пропонуєш?

Андрій. Я пропоную — усупільнюючи — зразу ж показати колгоспникам, що він залишається хазяїном свого майна, що воно до ладу доведено, що рілля буде засіяно, толока зламана! Треба розгорнути плян роботи, щоб кожному було ясно. Сніг на полі тане. Тиждень сонця й вітру — рілля покажеться. А не засіяна рілля — це — догана. Куркулі агітують. Треба зараз скликати виробничу нараду — вона охопить масу... направить її активність туди, куди слід (витягує газету). Нарешті треба вдарити куркуля... і добре вдарити. Директива партії.

Джига. Я уповноважений і відповідаю! Товариші! Треба усупільнювати, а не розпалювати хазяйські страсті в дядьків. Що це за опортунізм: «щоб дядько почував себе хазяїном»?

Андрій. Ти не зрозумів...

Д ж и г а. Я добре зрозумів! Мені—в 24 часа усуспільнити, тоді, виробничу нараду...

А н д р і й. Одно другому не заважає.

Дехто:—Правильно

— Усуспілить і плян роботи дать!

Р а ш п і л ь. Товариші! Куди тут плян, коли, я ще не всіх курей взяв учот.

В а к у л е н к о. К чортовій матері з курми! Я голова созу і заявляю,— що коли так будемо робить — колгосп розбіжиться! Коні почали зводить, а цей своїми курми припинив...

Р а ш п і л. Брешеш! Куриця тобі що? Я кби не церемонилися з такими, як Бондаренко. Ото ще—хуже куркуля: записався, а тепер....

Д ж и г а. Бондаренка треба провчить! Це, Рашпіль, правильно...

А н д р і й. Тихше! Бондаренко вчений. Він хитається. Вакуленко правильно каже—зачепили курей—перестали коней зводить.

Д ж и г а. Шури-мури не будемо розводити!

А н д р і й. Так є така пропозиція: треба, щоб наш жінвідділ більш працював. Комсомол—теж. Перше: зараз скликати виробничу нараду колгоспників — якраз агроном приїхав, виробимо конкретний плян, розбіємо на бригади... Друге: Катерині й Олені — перевести жіночі збори! Третє: приступити до виконання постанови про розкуркулення... четверте: дати курям спокій, надолужити усуспільненням робочої худоби, виділити охорону до стаєнь! Нема заперечень?

Д ж и г а. Опортунізм! Ти розмагнічуєш... народ!

В а к у л е н к о. Мороз правильно каже.

Р а ш п і л ь. Неправильно!

К а т е р и н а. Правильно!

А н д р і й. Голосую! Хто за те, щоб зараз скликати виробничу нараду? Більшість.

Д ж и г а. Заявляю! ніякої виробничої наради сьогодні я не допущу! Я буду дзвонить в РПК! (Біжить до телефону, але дзвінок його зупиняє).

А н д р і й. Збори осередку зачинено! (Підходить до телефону). Виробничу нараду Вакуленко—швидко давай! (У рурку). Слухаю! Бурти! Телефоната? Кажіть. № 79? Надіслати відомості про роботу виробничих нарад колгоспів? Так, є! Мороз... Хто? Є. Все? (Вішає руку). От бач!..

Д ж и г а. Сьогодні не можна. Взавтра!

А н д р і й. Тільки сьогодні! І зараз.

(Входить гурт колгоспників).

Г у р т. Хто воно хоч начальник?

— Вітри злизали сніги—сіяти треба готуватися!

— Чорт вашій мамі!..

— Серце болить — рілля ріже.

Д ж и г а. Тихше!

А н д р і й. Товариші! Не розходьтєся — буде виробнича нарада. Закликайте в сельбуд усіх... колгоспників, та побільше жіноцтва.

Д ж и г а. Усуспільнюють без балачок! Будемо радитися, а... коні здома стоятимуть?

А н д р і й. Вакуленко — действуй! Олено й Катерино — не гайте часу! Жіночі збори скликайте!

(Дзвінок телефону).

Д ж и г а. (Підбігає). Бурти! Що? Сої немає? Ах, чорт!..

Дехто: — Новина!

— А підводи ж поїхали!..

— Ой, порядки!..

Андрій. (До телефону). Яворчук? Андрій! Сої немає? Як це немає?! Мусить бути! Безобразіє! Підводи там? Додому рвуться? Слухай: хоч і ночувать—не пускай назад! (До присутніх). Гукніть Святелика!

Рашпіль. (Гукає). Святелик!

(Виходить Святелик).

Андрій. Де телеграма з О-зе-ве? Давай сюди!

Святелик. Будь ласка.

Андрій. (В рурку). Яворчук! Телеграма в сім годин вечора. Так. Читаю. «Ваш адрес соя—висилайте... Виноградський». Що? Підводи назад? Не пускай! В порядку партдисципліни — не вертайся! Я тобі наказую! Не повертайся без сої. Зараз вияснимо.

Джига. А як немає—чого підводи держать?

Дехто: — Правда!

— Вже смеркає.

— Розпуття!

(Виходить Чуплий).

Джига. Товариш Чуплий! Що це за безобразіє?! (Тупає ногою). Розстрілять! На Соловки!

Андрій. Це шкідництво! Як ви там плянуєте? Що там за махінації в О-зе-ве? Де соя? Чому не можна залишать вагон на Буртах, а на станцію?

Чуплий. Сої немає? Не може бути! (Підбігає до телефону). Центральна! Центральна! Не відповідає.

Андрій. Дзвонить в Озеве! Спитайте тих йолопів—якогось китайського горошку замість сої...

Чуплий. Горошку?! (Крутить ручку). Та це ж не соя! Центральна! Центральна!!

— Дехто: — Заплуталися!

— Соя, чорт її побори.

— Не гарчи!

Джига. Дуралей. (Пішов у свою кімнату).

Чуплий. Центральна! З'єднайте з китайським горош... тьфу! Вибачте, вибачте. Дайте пакгавзи! Голова Бургянської сільради там? Поїхав?!

Всі: — Немає?

— Вернулись?

— Порожняком?

— Оце так-так.

(Виходить Бегма).

Бегма. Добрий вечір. З неділею.

Андрій. Товариші! У кого добрий кінь?

Дехто: — У Івана Хомича ось!

— Вороні — аж два!

Бегма. Ова! Може усупільнить?

Андрій. Чого вам тут треба? Геть звідси!

Бегма. Подивлюсь, як воно в колгоспі... Харашо, одним словом... Порядки, одним словом.

Андрій. Товариші! Зараз хтось верхи на коня—і назустріч підводам — нехай повертають за соєю!

Бегма. Як яконом! Позволили коні... а тепер слухай команду.

Вакуленко. (З кулаками до Бегми). У-уйди-и! Вон!

Дехто: — Та хто зна ж як... же.

— Бува дощ, або що?

— Та й коня хто зна якого брать...

— Еге, візьмеш чужого—лаятиме хазяїн.

Андрій. (Відхиляє двері, гукає). Джига! Я поїхав на станцію! Переводитимеш виробничу нараду сам! (До Чуплого). Товариш Чуплий—ви ж тут понатужтесь... Обов'язково розробіть пляна—хоч попереднього. Я їду. Товариші! Виділяйте охорону до стаєнь. Коні щоб у порядок...

Чуплий. Я тут буду допомагати! Це щось підозріле з соєю!

(Андрій виходить, за ним гурт колоспників).

Бегма. А, горе, горе... І треба ото людям стільки клопоту?

Святелик. (За столом). Не дають працювати. А діл-ов! Це ви, товариш Чуплий, будете тут пляна складати? Мені здається—не варто. Нехай усупільнюють, а тоді вже видно буде. Рілля підожде.

Чуплий. Е, ні. Я, пляна вже склав! (Витягає з теки аркуш паперу).

Бегма. Гм. Должно быть плян хороший (зацікавлено дивиться. Плян. одним словом.

Чуплий. Проект. Ось ярина... З озиминою гірше—вона розкидана... Та нічого. (Павза). Ви знаєте—як гарно мусить почувати себе кожен агроном в таку добу! Це ж—там, де дві з половиною тисячі гектарів... було в тисячі шматках—тепер... Я от не знаю, чи кожен з нас це відчуває, так як я?

Святелик. Да... відчуваємо.

Бегма. Гм. Відчуваємо, а як же! Так кажете сьогодні нарада? Гм...

Чуплий. А вам то яке діло до цього?

Бегма. Так... знаєте... (поспішає вийти) харашо (вийшов).

Чуплий. Піду порадюся ще з товаришом Джигою. (Пішов у другу кімнату).

(Входить Козинець).

Козинець. Товаришу секретаре, ви приготували мені довідку з сільради про те, що я висував низку заходів до будівництва маслозаводу?

Святелик. Ні.

Козинець. Як?

Святелик. Тому, що це до сільради не стосується.

Козинець. Ви знаєте... ви... (дивиться на годинника). Ви мусите...

Святелик. Ви хвилюєтеся?..

Козинець. Ви хіба?.. (дивиться на годинника). Ніхто не дзвонив?

(Дзвоник телефону).

Святелик. (Підбігає). Бурти! О-зе-ве? Святелик! Так. Драстуйте, драстуйте Євген Євгенович! Кажуть горошок замість сої? Повернулися! Ха-ха-ха! Кого? Він тут!

Козинець. Мене? (Бере рурку). Панченко. Трохи спізналися (вражений). Що?! Та не може бу?! Що ж робить? (Кидає рурку, не вішаючи її на крюк, одходить од телефону).

Святелик. Ви зблідли... Що з вами?

Козинець. Чепуха. (Тихо). Через півгодини будьте... (каже на вухо).

Святелик. Не розумію...

Козинець. Не розумієте? Євген Євгенович—мій кращий приятель.

Святелик. (Вагається). Н... не... розумію. (Лагодить телефон).

Козинець. По-гано ви граєте свою ролю! Киньте!

(Вбігає Антоненко).

Антоненко. Товариші—завод!... Де Мороз? Де Мороз?

Козинець. Вам жарко?!

Антоненко. А вам холодно?! Вам холодно?! Контрреволюція!

(Деякий час дивляться один на другого. На дворі галас жіночого гурту).

Козинець. Ви зубастий... (Іде до дверей).

Антоненко. (Енергійно). А ви хіба знаєте мої... з... зуби?!

(Обоє поволі виходять: один, потім другий. Входить гурт жінок. Між ними Вустя).

Жінки: — Курей не чіпай!

— Де отой, що порядки встановлює?

— Той, що народом круте.

— Сіять нічим—буде!

Святелик. Тихше! (В телефон). Слухають Бурти! Джигу? Зараз! (Кладе рурку і йде до Джиги).

Вустя (хапає рурку). Та як вона тут? Хто це? Це власть? Це робочий клас? Говорить Вустя! Глухий—Вустя говорить! Я, стобісів вашій матері, покажу як курей усупільнювати! Колектив-колективом—а куриця при чому? Га?! Джига—той усе тільки козирьок насуває на лоба!

З гурту (підходять, обступають телефон).

— Коней позводили—нехай порядок дають!

— Бабів нехай не зобіжають!

— Хто там верстове одіяло шие?!

— Хто там?..

Вустя. Цитьте! (в рурку). Що? Та ти мені не патякай, а йди подивися сам! Та яка я тобі куруклька?! Та я сама пролетаріят!.. Перекажи там усім авангардам, що в Буртах... юринда, механічеська капітелія, всяка дискусія. Я Вустя—сознательна! Прийди подивися: ніякого совіщання немає. Куркулі? Вони совіщаються.

(Входить Джига).

Джига. Чого ви базар підняли? (бере рурку, всі зацікавлено слухають). Джига! (Ввесь час балачки, то піднімає, то насуває козирьок, залежно від настрою). Сводку? Пишіть! Колективізовано 85 відсотків. Розяснююча? К чорту! Все ясно! Директиви. ЦК? Я знаю директиву! Мороз сам зриває роботу. Хто приїде? Двадцятитятитисячник? Бойко? Він буде тільки заважати! Бабів? То вони завели тут музику.

Жінки: — Що ми тобі — шарманщики?

— Ми рівноправні!

— За чуба його!

Джига. Розійдись! Хто тут такий розумний?

(Входить гурт чоловіків):

Чоловіки: — Якого чорта нас на Турксиб не пускає?

— Ми з давніх-давень грабарі!

— У нас грабарський колектив!

— Пятилетка скрізь однакова!

Джига. Що? Знову грабарі? Я сказав: ніхто з села не должен виїхати. Тікаєте од колективізації? Ніхто не виїжджай!

(Вбігає Вакуленко).

Вакуленко. Треба відпустити! Організувалася бригада на Турксіб. Нехай їдуть!

Джига. (Насуває кашкета). Не запускай арапа, Вакуленко! Поки не закінчено колективізацію—ніяких грабарів!

Вакуленко. Туди теж треба.

Джига. Не розмагнічуй! (Пішов до себе).

Дехто: — Манія...

— Козирьок—то вниз то вгору...

(Заходить Бондаренко).

Бондаренко. (Показує на двері до Джиги). Там?

Дехто: — Ага—йди, йди...

Бондаренко. А в його козирьок вниз чи вгору?

Вакуленко. Вниз!

Бондаренко. Ой! Не піду! Прийду як буде вгору. (Виходить).

(Загальний сміх. Всі виходять. Через деякий час входить Вінник з надвору. Джига з кімнати).

Вінник. Товариш Джига, ви кликали мене?

Джига. Так. Що це за аполітичність? Саботаж!

Вінник. Товариш Джига...

Джига. Безобразіє! Товариш Вінник — ви відповідаєте за школу!

Вінник. Те я знаю. І роблю, що треба. Школа ось приймає участь в переміщенні та протруєнні зерна. Старші групи — на кутках працюють з комсомольцями. Сьогодні збори — запросили агронома, познайомимо дітей з пляном роботи колгоспу... Агітуємо через дітей за усупільнення коней. Потім, — комплекс «хліб» спеціально розробили...

Джига. Ніяких комплексів я не визнаю! Треба зараз виключити із школи дітей зловредних батьків!

Вінник. (Бере список). Але ж це буде перекручування...

Джига. Підкуркульські є. Ось список, і зразу ж виключити мені...

Вінник. (Бере список). Але ж це буде перекручування...

Джига. Я відповідаю!

Вінник. І я відповідаю!

Джига. А, там ви он як. Не дарма мені Маненько казав про вас...

Вінник. (Схопився). Маненько — контрреволюціонер! Чуєте? Контрреволюціонер!

Джига. Фраза!

Вінник. Я робить не буду цього!

Джига. Арештую!.. Чуєте?

(Вбігає Антоненко).

Антоненко. Товариш Джига. Та йдіть хоч ви подивіться до заводу... Завод розвалився!!

15. ГЛИБОКА ДУМКА

Бондаренко в своїй хаті сидить край столу й думає глибоку думу. У вікно крізь вечір видно — чорна рілля з зеленою озиминою... Біля порога стоїть Бегма і мле шапку.

Бегма. Ото — як знаєш, сусіди ми давні. Між сусідами, одним словом, чого не буває. Живі люди... Та зараз я з тобою балакаю, як рідний батько з сином... Панщина, як на долоні... Бог — теж не так собі пропу-

скає! А ще хто зна, як воно і з більшовизмом далі... Не йди!.. Ті, що пішли, вертаються, все в їх не міцне. Завод обвалився, — отак і все обвалиться... Оце і все, що я скажу. Не йди і квит. Записався — можна й виписатись. Юринда! А як іти вже в колгосп, так усім, — і я піду, і ти... Тільки тоді по-своєму зробимо... Так ото ж, як знаєш... (Вийшов).

Бондаренко. (Гукає). Мотре, чуєш?!

Мотря. (За коном). Що тобі!

Бондаренко. А де Миколка?

Мотря. Десь у школі, якесь зібрання.

Бондаренко. (Про себе). Зібрання... у дітей.

Мотря. Може засвітити лампу?

Бондаренко. Не треба! Так краще. (Задумливо дивиться у вікно).

(Входить Дробаха).

Дробаха. (Ніби до себе). Е, віщував календар та в помийницю впав. Бегма — бреше ката-суки-са куркуляка. Вже я й не Ленін, а скажу, що куркулям — капут. (Сідає). Юхиме!

Бондаренко. Га.

Дробаха. Думаєш?

Бондаренко. Думаю.

Дробаха. А як голосував — не думав?

Бондаренко. Думав тоді, та...

Дробаха. Може Мотря? То мудрація. Ге-ге та, ката-суки-са, ще як і заживемо! (Павза. Сумно). А знаєш, Юхиме, мені теж сумно. Зашеміло біля серця — та й добре.

Бондаренко. Чого це?

Дробаха. (Зідхає). Не доживу я до соціалізму... до п'ятилетки. Ех, а пожить би... Немає мого красногвардейця... от преданий був. Це мій син... (Павза). Знаєш що, Юхиме. А він же... вмер за соціалізм. Йй бо. (Зворушливо). Погиб, щоб оце, примерно, ти в колхоз пішов...

Бондаренко. (Докірливо). А я... думаю...

Дробаха. Глибоко, бачу, думаєш... на лобі рілля стала! Іди, Юхиме, в колгосп! (Розважливо). Е, коли вже партія так каже, то йй теж не інтересно!... (Встав). Немає мого красногвардейця... Він би тобі доказав! (Іде в другу хату). Преданий був... (Пішов. Чути переливаються з мінору в мажор звуки скрипки).

Бондаренко. (Мотнувши головою, ніби струсив пил). Діду! Коней уже багато позводили?

Дробаха. (З другої хати). Цілий ескадрон!

Бондаренко. Поведу і я своєю.

Дробаха. (За коном). Веди, Юхиме!

Мотря. (Виходить на кін). Кого веди? Куди?

Бондаренко. Коня в колгосп. Я оце обдумав... така припорція. Совіцька власть видно ж не хоче нічого такого... (Одягнувся, йде до дверей).

Мотря. (На дверях). Не пушу. Юхиме, голубчику, підожди. Невже ти хочеш нас тягнути під оте одіяло? Невже ти біля корита їсти поставиш?! Ти тільки подивися: мало коней — курей забирають Юхиме! Голубчику мій, ой, господи!

Бондаренко. Мотре! Не голоси бо! Треба йти в артіль.

Мотря. Ой, Юхиме, коли б вже хоч артіль, а то.. Панщина! Цибулю з хлібом їстиму, під голови кулак кластиму, поневірятимуся... не веди, не йди... (Голосить). Ой, не веди, не йди туди... випишись...

(Вискакує Дробаха).

Дробаха Мотре, не слухай куркулів дурноляпів! Не слухай, Мотре! Послухай мене. Розраями тебе куркулики! У-у, вони — бегемоти!

Мотря. Мовчить, діду, на чужому хлібові!

Бондаренко. Мотре! *(Виходить. За ним вчепилася Мотря).*

Дробаха. *(Стискує кулаки).* Попрікаєш?! Попрікає шматком хліба! Мене шматком хліба поприкаєш?!

(Входить Миколка й плаче).

Дробаха. Миколко, чого це ти?

Миколка. Так...

Дробаха. Ну, скажи ж, дурнику, що таке? Бив хто, чи як... *(Гладить по голові).* Скажи...

Миколка. Мене... мене... ро-зку-рку-ли-ли *(заливається слізьми).*

Дробаха. Отаке о тобі! Як же це, хто?

Миколка. З школи вигнали... Батько в комуну не записується... А мене розкурку-ли-ли-ги-ги... *(Плаче).*

Дробаха. Цить, цить, дурнику! Он батько веде коня в колгосп.

(Вибігає Мотря, а за нею Серафима).

Мотря. Ой, боже ж мій! На церкві ікона оновилася! Ой, боже ж мій... Де моя хустка?

Серафима. Світиться! Хапай, Мотре, своє благословення та біжим...

Дробаха. Тю-тю!.. Подуріли ви, і ваша матір божа! Ой, бегемоти, чого ти прийшла, гадюко?!

Бондаренко. *(За коном).* Но! Но-о-о!..

Мотря. *(Вибігає).* Ой, боже ж мій, він коня повів!

Серафима. А вони комуну перед кінцем світу задумали...

(Вибігають. Входить Вакуленко й Рашпіль).

Вакуленко. *(З рушницею).* Ану, діду, стройся!

Рашпіль. Шагом, арш!!

16. РОЗКОЛИНА

Через сцену цегляна стіна, з великою сторчовою розколиною. Близько шумить весняна повідь. Чути розкати́стий, озидно-пронизливий сміх двох голосів.

— Ха-ха-ха!

— Ха-ха-ха!

(Все ближче й ближче. З різних боків входять Бегма і ще два куркулі).

— Ха-ха-ха!

— Ха-ха-ха!

Бегма. *(Іронічно).* Товариші, не можна сміятися з совєцького будівництва... Бо воно од сміху розвалюється. Ха-ха-ха!!

1-й куркуль. Отак треба і з колгоспом.

2-й куркуль. Ро-зумний видно будував... хе-хе... Це отой Панченко?

1-й куркуль. Якби мені будував так, то я б його прогнав, а як соцбуд — так... харашо.

Бегма. Чуєте, як вода на весні шумить — все ламає?... Нехай шумить!.. Треба село підняти і привести до заводу: дивіться, неможники й середняки — соцбуд! Розбирайте коней, бо біда буде... Ха-ра-шо!..

1-й куркуль. Ха-ра-шо, Іван Хомич, їй бо хоч гопака бий...

2-й куркуль. Без музик затанцюю... Ой, гоп...

Бегма. *(Витягує кілька облігацій)*. Нате, ліпше!

1-й куркуль. Підожди, ось розжую хліб...

2-й куркуль. То ще хліб сюди розходуєш? Нехай краще Рябко ззість!..

1-й куркуль. А чим же ти приліпиш?

Бегма. Не знаєш чим? *(Плює на стіну)*. Хар... шо. *(Наліплює)*. Зайом... індустріалізації...

1-й куркуль. Позика зміцнення...

2-й куркуль. Ач он пролетаят який... жилавий.

(Наліплюють і розходяться. Виходить повагом Козинець, одягнений по-дорожньому, із чемоданом. Стає, дивиться на стіну, виймає записну книжку пише. Підходить Бегма)!

Бегма. Пишемо...

Козинець. Ц-с-с!.. Я від'їжджаю...

Бегма. Бачу. Куди?

Козинець. Шепетівка... Але тут не місце нам. Ідіть звідси... Хто там?

Бегма. Де?

Козинець. В кушах... Ви знаєте, що мене Антоненко впізнав?..

Бегма. Хіба?! Він казав?

Козинець. Я це помітив!

Бегма. Он він іде... сюди. Я пішов. *(Крадучись, зник)*.

Козинець. *(Витяг револьвер, клацнув і знову сховав)*.

(Підходить Антоненко).

Антоненко. Видно фундамент!.. Е, не наша рука тут ходила... Да Виразка, што нада, — тільки на чию шию?..

Козинець. *(Поправляє коміра)*. Прошу не втручатися в чужу справу!

Антоненко. Га? Добре мені чужа! І мої труди тут є! Видно, вам чужа — боюсь тільки стінка тріснула — ви й чемодан в руки... Контрреволюція!

Козинець. Убирайтесь!

Антоненко. Звиняюсь! Мені тут семафор не закрито. Ви кричите так, що в мене з переляку, аж... Козинці в ноги вступили. Ха-ха! І ви злякалися?

Козинець. *(Витягає револьвера)*. Ти будеш, гадюко?!

(З другого боку вибігає і підкрадається Вакуленко).

Вакуленко. А ти будеш?!

(Темно. Постріл).

Голос Антоненка. Ой, братця!..

17. „ДИРБОЛИЗНЕМО“

(Біля стайні. Темно. Чути скрипи возів, фиркання коней, людський гомін).

Перегуки: — Прощай, Бурти!

— Ідемо на Турксиб!

— Прощайте колективісти!

— Засівайте землю, бо парує!

— Запівай, хлопці!

(Хором співають пісні, од'їжджають. Все слабше і слабше чути баси, тільки тенор плутається між різноманітними звуками походу.

Виходить з-за стайні Крихта, потім Дробаха).

Крихта. Поїхали. А Джига, бач, не пускав.

Дробаха. І движеться народ великим передвиженням. Там Турксиб складуть, там Дніпрельстан. І все це... го-го — гроші! Це все на соціалізм. Ти ж тільки подумай — все воно до купи...

Крихта. А завод розколовся?

Дробаха. Та хіба ж таки й можна так близько біля річки та на такому невірному ґрунті? Почва! Почва — це така штука... Там глина, а там пісок. От, коли скажімо, одна половина на глині, а друга на піску — розлізеться... Почва! (насторожено) Степане. А глянь-но — що воно там майорить?

Крихта. І вибрали для стайні теж. Он у Бегми треба б.

(Підходить Бондаренко, задуманий).

Крихта. Сідай, Юхиме, покуримо.

Бондаренко. Покуримо. (Деякий час мовчки курять).

Дробаха. На селі щось не благополучно?

Бондаренко. (Махнув рукою). Каламуть. (Павза). Що ж моя коняка як? Жива?

Крихта. І твоя, і моя вкупі! Нагодовані.

Бондаренко. А чи напоєні?

Дробаха. І напоєні.

Бондаренко. (Встає). Так я й пішов. Прощайте. (Пішов).

Крихта. Да, як не кажи, а боліє чоловік душою. От і я... Чого я стежу, скажем, стайню? Того, що моя коняка тут...

Дробаха. І таке меле! А я чого стережу? Бо знаю, що колгосп — це діло всіх угнітьоних... Не угнітьоних, а вобщє, пролетаріїв і трудящих. Ти не дивись, що я старий... (Павза). Ех, немає мого красногвардейця... от преданий був...

Крихта. Повечеряємо, мабуть? (Виймає з торби хліб і до хліба).

Дробаха. Ти їж, а я піду ходить, щоб по правилу.

Крихта. Сідайте разом.

Дробаха. Не помагається. (Сідає). На посту не помагається.

Крихта. У мене і цуцик є. (Витягає пляшку).

Дробаха. Е, це вже...

Крихта. Для смелості. (Надпив). А ви?

Дробаха. Не хочу, бува щнебудь трапиться...

Крихта. Для смелості!.. Та випийте ж, їй же бо!..

Дробаха. Та... давай. (Випиває останню, вечеряють).

Крихта. Воно... Колгосп, видать вещь хороша.

Дробаха. Як з умом, конешно. (Насторожився). А... щось...

Крихта. (Хапає рушницю). Що таке?

Дробаха. І-і, пішла по животі, як брехня по селі...

Крихта. А, бодай вас! (Чути настирливий дзвін. Крихта і Дробаха схоплюються і насторожуються).

Дробаха. Хтось їдьот?!

Крихта. За кимсь гоняться, хтось тікає!

Крики. (За коном): — А-а, лови, лови його!

— Перейма-а-ай!..

— Лови-лови!

(Підбігає Рашиль).

Рашпіль. Держіться! Куркульня жінок бунтує. Ідуть коней забирать. Цілий полк бабів з церкви суне. Курей розібрали!

Дробаха. Нехай їм грець, курям! Коней не дамо.

Крихта. Як же ти не даси. Прийде, забере, і...

(Підбігає Ручиця).

Ручиця. Давайте коня, швидче!

Всі: — Ручиця! Що це ти?!

— Здурів!

— Активіст!

Ручиця. (Біжить до стайні. Дробаха не пускає). Давайте коня мені, давайте швидше!!

Крихта. Твого коня немає. Андрій поїхав на станцію!

Ручиця. (Рветься). Другого давайте! Давайте, бо! (Рветься до стайні). Вбито!

Всі: — Хто. Кого?

— Де?

— Як?

Ручиця. Біля заводу! (Побіг у стайню).

(Підбігає Вакуленко).

Вакуленко. Утік! Сідлай коня. (Побіг і собі за Ручицею).

Рашпіль. (Показує на свою голову). Не... не варить! Розгубився. На фронтах був, під Перекопом... був, а тут з курми... Не варить...

Ручиця. (За коном). Но-о!... Куди?

Вакуленко. (За коном). Но-о! На станцію! Він на станцію побіг. Рашпіль, біжи до заводу, до Антоненка—там Джига!

(Чути тупіт кінських копит).

Рашпіль. Біжу! Держіться ж! (Побіг).

(Знову тустий, настирливий дзвін).

Дробаха. Посторожуй,—я піду!

Крихта. Ні, я піду. Я, знаєте, молодший... Я пок-кажу!..

Дробаха. Е, бачу, тобі не можна іти... сьорбнув для смелості, бач...

Крихта. Юринда-а! Я ще можу застоять... ге... а добре, що в мене восени Бегмин хліб найшли—як кругу гору з пліч... хоч і.

Дробаха. Скажи спасибі дочці!

Крихта. Ге! Дочка в мене—як гвоздь! Хоч і заділа мене за живе—та якось щось з душі витрисула!

Дробаха. Стривай. Чуєш?

(Виразно чути хвилями—гуртами наближається гомін жіночої юрби. За ними слабо пробиваються чоловічі голоси).

Крихта. Діло, брат, дрянь!..

Дробаха. Іди за другий ріг, а я тут...

Крихта. Ні, я тут! Буду стріляти! Ій бо!

Дробаха. Дурня звалляєш!

Крихта. Та-а-ак! Побоюся може? (Цілиться вгору). А ну для острашки!

Дробаха. Не стріляй!

(Підбігає Джига).

Джига. Товариші!

Крихта. Хотів стріляти.

Джигга. Сюди йдуть! Держіться. Не стріляйте! *(Підбігає гурт селян).*
1-й селянин. З іконою йдуть!

2-й селянин. Тікайте, товариш Джигга!

3-й селянин. Ми тут самі якось!..

Джигга. Тікати я не буду! Я не дезертир! *(Одходить у бік і замислюється).*

Дробаха. Оце я бачу, якусь кнопку не там нажали.

Крихта. Десь не вчитали...

1-й селянин. Як скажений народ.

2-й селянин. Який там народ, баби!

3-й селянин. То... як вівці!..

Дробаха. А барани за ними... Хоч би барани порозумнішали.

Джигга. *(Підходить, суворо—стримано).* Товаришочки... не допустимо, щоб колгосп розбігся... Завтра скличемо виробничу нараду—скоро виїдемо в поле. Треба вдержатися! Товариші! Ідіть на зустріч, зупиняйте! Затримайте! На збори—в сільбуд!

(Юрба ось-ось близько. Чути окремі голоси).

Голоси. Ми їм покажемо!

— Не хочемо панщини!

— Пречиста богородиця за нас плаче!

Серафима. *(За коном).* Розбирайте до цурки! Православні! Всі ми братя і сестри—то тільки нас роз'їдають комуністи!

(Сцену заповнює галаслива юрба жінок. Викриків різних спочатку немає, тільки гудіння німе, ось-ось прорветься—орієнтується).

Тим часом з другого боку чути долітають—скрип і бряжчання возів, ляскання батогів і гуки).

— Но-о!

— Привертай, привертай!

— Отут і скидаємо!

— Но-о!

— Андрію! Куди скидять?!

Голос Андрія. Поки—до цієї комори! Рушай!!

Глибока павза. Гурт жінок мовчки робить крок назад).

Джигга. Товариші!

(Лопнула мовчанка. Гурт наступає).

Крики: — Давай коней!

— Не хочемо успільнювать!

— Що, бува, подохли?

— Давай!

— Беремо самі!

— Берем! Берем.

— Веди!

— Бери, бо сіяти скоро?

(Катерина й Олена підбігають і стають на дорозі).

Катерина. Бабочки! Товаришки. Що ви робите?!

Олена. Кого ви послухали?!

Джигга. Товариші-жінщини! Біднячки й середнячки!

Крики: — Ми всі однакові!

— Ми коней хочемо.

— Давай коней!

Вустя. (Виступає). Баби! Хто ото позаду вигукує? Бегмиха! Бабочки! Та ми ж женський персонал—хіба ото будемо Бегмиху слухать? Долой Бегмиху! Та я сьогодні по телефону говорила з партією! Та Сталін, кажуть, сам як у око вліпив: куркуля треба лік... лік...

(В гурті невиразний шум).

Дробаха. Ліквідірувать! Ось стривай Вусте—я!.. Коні цілі, аж іржуть! Го!

Група чоловіків:— Нехай колектив і нехай коні вдома...

— Подивіться, як завод збудували!

— Давай коней!

— Нехай стоять коні!

Джиги. Товариші! На заводі—шкідництво!

(Виходе Андрій Бойко, а за ними група селян з батогами).

Голоси:— Соя!

— Соя приїхала!

Андрій. Що тут? Де Антоненко?!

(Вибігає Рашпіль).

Рашпіль. Антоненка—вбито! Козинець убив. Це отой—Панченко—це Козинець! Контрреволюція!

Всі:— Козинець?

— Антоненка?

— Вбив?

Мотря. Рветься до Джиги). Давай мені коня!

(Виступає Бондаренко).

Бондаренко. Мотре! Одступися! Чуєш! Товариство! Защо Антоненка?..

Бойко. Товариші! Прошу до порядку! Я приїхав од робочих у ваш колгосп працювати. А ви розбігаєтеся?! Хто це натюкав? Куркулі?! (Ваймає газету). Хто хоче брати коня?—Бери! Тільки подумай! Бери—тільки подумай! Але куркулям не зірвать колгоспу!.. Ми ось їх... дирболизем! Ми дирболиземо!!

(Чути постріли).

18. ЩОБ ВСЕ ВЕРНУТИ—ЧАС НАСТАВ

(У Бегми в хаті. Біля задньої стіни велике дзеркало-шафа).

Бегма. (Бігає по хаті). Не зуміла?!

Серафима. Іване—чого ти? Було б тобі...

Бегма. (Тупає ногою) Цить! Не зуміла?! У-у прокляті, ваші душі! (Хапає Серафиму за коси, трясє). Злиденне кодро—все в ліс дивиться?! (б'є). Оце тобі! Не дбала—і не боїєш? У-у-у!..

Серафима. Ой, Іване, голубчику! Ой за що ж ти?

Бегма. Побоялася?! Не запалила?! Я ось тебе!.. Геть з моїх очей, бо я тебе без соли ззім! (Торсає).

Серафима. (Біля дверей). Лобуряка! Одну жінку загнав на той світ—і другу хочеш?!

Бегма. Цить! І тебе зажену! Не зуміла?! Голодом заморю! Запечу! Заріжу! Геть з моїх очей! (випихає в двері). А, трикляті душі. Ич її жаль

взяв! Ич?! До колхоза її жаль взяв! Прокинулася натура? Віхоть огню їй не доручай?!.. (кричить) Ге-е-еть! Запечу-у!

(Входить піп).

Піп. Тихше, тихше Іван Хомич... ннадзвичайні діла.

Бегма. Сідайте! (іронічно). Надзвичайні?! (Кричить). Не зуміли?!

(Входить Маненко).

Маненко. (Перелякано). А... а... решти!

(Вбігають два куркулі).

1-й куркуль. Арештовано Святелика!

2-й куркуль. І Маненка!

Маненко. (Одступає). І мене? Мене вже арештовано?!

2-й куркуль. А ви хіба тут?!

Бегма. Чого до мене ховається? Не зуміли?! Палить, різать, ламать треба! Не зуміли?!

(Вбігає Лаврін).

Лаврін. Тату! В сельбуді КНС... Колгосп... розкуркулення.

Бегма. Полюбуйтеся!..

Піп. Я!..

Бегма. Ви! (До всіх). Чуєте? Още давайте сидіть нишком. Чого там! Попи перед богом замолять колективізацію! Га, як? А Маненко приспівает: «Ой сів пугач».

Маненко. Мене арештують... (вишуляється).

1-й куркуль. Треба щось діяти!

2-й куркуль. Не сидіти!

Бегма. Де наші парубки?! Нащо вони живуть?! Тільки до дівчат?! Лапать? Зараз ніколи!!

(На дворі гомін і тупотіння).

Піп. Розходьтєся!..

Бегма. Швидше!..

(Всі нишком розходяться).

Лаврін. Євген Євгенович... арештований!.. Казав Мороз, якась організація.

Бегма. А за Панченка—не чув?

Лаврін. Впіймали біля Вєрхивоста!

Бегма. Точи ножа! (Вийшов).

(Лаврін бере великого ножа, брусок і точить. Входить Серафима).

Серафима. На що то?

Лаврін. Щоб гострий був!

Серафима. На що?

Лаврін. Різать...

(На дворі знову тупіт і гомін. Входить Бегма).

Бегма. Ідіть обое в стайню! Ріжте коні, корову, що попало. Швидко, швидко, бо вже йдуть! Я дам знати! Світло погасю! (Лаврін і Серафима виходять).

Бегма. (Дістав з шафи пляшку горілки, ставить на столі, потім кілька чарок і шклянок. Ріже хліб). Хо-хо-хо! (дивиться на стінний годинник). О, вже глупа ніч... Чорти навкулачки б'ються. (Сідає біля столу, втупив на поріг очі і посміхається).

(На дворі раптом кілька голосів, все дужче й дужче. Ось у сінях... Стрибає клямка хатніх дверей... Входять: Андрій, Олена, Вакуленко, Рашпіль, кілька чоловіків і жінок).

— Драстуйте!

Бегма. (Улесливо). Драстуйте, драстуйте, дорогі гості! Сідайте до столу, випийте, закусіть поки ще не все успільнили та розкуркулили. Сідайте, сідайте! А ви, Андрію Гнатовичу, чого ж такі сердиті? Ми ж з вашим батеньком були знайомі...

Андрій. Знаю! Ну, товариші, приступаємо!

Олена. (Виступає і читає протокол). За постановою загальних зборів бідноти й середняцтва, куркуль Бегма Іван Хомич підглядає розкуркуленню і, як зловредний елемент, висилається за межі України!

Бегма. Спасибі. (Наливає чарку). Нате ж вам на дохід. Не хочете? (випиває). Я сам... (лізе під стіл, виймає звідти сокиру і ножа, трясє ними в повітрі). Заріжу, зарубаю! Вон з моєї хати!

Вакуленко. Покинь, кажу! (Виступає).

Бегма. (Гасить світло). Розійдись.

(В хаті темно, гуркіт, брязкіт).

Вакуленко. Держу! Поможіть!

Рашпіль. Держу!

Андрій. Ах ти ж, куркульська породо! (світить).

(В хаті розгاردіає. Бегма сидить у кутку, прищуплюється).

Андрій. Беріть на облік усе! Починай. Одна бригада на двір до скоту!

(Олена, Рашпіль і двоє колгоспників описують хатнє майно. Андрій і Вакуленко пішли на двір).

Рашпіль. (Одчиняє скриню). Викидай барахло!

1-й колгоспник. (Викладає на під). Ого! Мануфактура!

2-й колгоспник. (Викидає). Кожа! Товар!

Рашпіль. — А це що?.. (Виймає купу паперів, розглядає).

Голос. (З сіней). Сало!

(В хату ввалюється ще гурт жінок та чоловіків).

Голоси: — Бери!

— Сало!

— Мануфактуру!

Рашпіль. — Товариші, ось!

Голоси: — Облігації?

— Гроші!

— Облігації!

Рашпіль. — «Военний зайом 1915 г.» на 1000 карбованців!

Голоси. — Военний?

— На війну позичав?!

1-й колгоспник. (Бере жмут облігацій, кидає в обличчя Бегмі).

На! Я страдав на фронті, а ти военний зайсм. Я страдав, а ти... ух!..

Голоси. — А на індустріалізацію не хотів?!

— Куркуляка!

(Вбігає Андрій, потім Бойко).

Андрій. Товариші, що ви робите? Киньте барахло!

Бойко. Хіба так розкуркулюють?! Зараз не так розкуркулюють! Викочуй машини! Викочуй сівалки, молотарку! Охороняй худобу! Брось барахло! Товариші!

Голос з сіней:— Пожежа!

— Коней порізано!

(Входить Бойко).

Бегма. А-а-ха-ха! (Підходить до столу і нахильці випиває пляшку горілки. Не закушуючи, сідає і каже). Ги-и-к! (Підходить до вікна, глянувши, одвернувшись, бере на ліву мотузку, робить петлю). Ги-и-к! (Оглядає хату). Я сам... (Піднімає долі папери, читає). «Крупная крепость... Тысяча девятьсот шестого года, я... ниже подписавшийся»... А це? (читає) «Духовное завешание»... Во ім'я отця і сина... Юринда! (Надіває на шию петлю і йде до дверей повз дзеркало. Глянувши у дзеркало—зупинився). Ге! Я... не сам! і ти тут? Ге, та я не сам! (Балакає зі своєю тінню). Ти... зо мною? Ха! Чуєш?—давай удвох... У мене є куцак, у тебе сокира... Рраз!— і наша взяла. А тоді ми б бідноту оту і середняків отих отак! (Тягне за мотузку, аж харчить). Отак!.. (точиться й падає). Не хочеш?! А в мене ось і купча крепость!.. (знову розгортає). Не хочеш? Ні? Я зробив би велику м'ясорубку і всіх перемолов би...

(Всі, крім Бегми, вибігають з хати).

Бойко. Завтра до ранку—з хати!..

Бегма. (Лежить). А-а!.. Хата моя... (читає) «вечное, потомственное и безповоротное владение».

Бойко. Шпаргалки! Завтра—з хати!

Бегма. Наказуєш? Дик.татура!.. (Входить Андрій). Андрій Гнатович, а ми з батьком твоїм, Морозом, знайомі!.. Ось його підпис... купча крепость... Садьба!.. А, га-га-га! Чи я п'яний, чи мені ввижається? Га?

Андрій. І мені ввижається!

19. СПОГАДИ.

На задньому пляні: бідна хата. За столом сидять стражник, писар, староста, двоє понятих і Бегма. Біля порога худа жінка, маленький хлопчик вчепився за спідницю... Гнат Мороз біля столу бере гроші з Бегминих рук. Жінка плаче. На столі четвертина горілки.

Писар. (Читає). «Я, Мороз Гнат Васильович, ему Бегмі Івану Фомичу уступаю сию землю и усадьбу в вечное, потомственное и безповоротное владение»...

Стражник. (Палець догори). О! Ввечное и безповоротное...

Староста. Моя старостівська медаль... свідок! Ха-ха-ха!

Бегма. (Дає гроші). На Гнате!.. Та їдь на Зелений Клин. Наша імперія широка!

Жінка. Цить Андрійку! Поїдемо далеко, далеко... (заливається сльозами).

Писар. (Читає). «В случае же я, Мороз Гнат, или мои наследники к этой земле претензии будем иметь, то...»

Голос. Щоб все вернути—час настав!

ЕПІЛОГ

На полустанку. Весна в повному розквіті. Вліб кону видно зелені хліба, з боку—лани буряків. На буряках полять. З другого боку видно довгий насип протягся. З-за кону чути шум мотора, залізний брязкіт і удари по рейках, пісні колгоспників. Стоїть стовп з великим щитом. Над щитом червоний прапор, а на щиту напис: «Естафета—рапорт XVI з'їздові ВКП(б)».

Голоси (за коном): — Гони, гони прямо!

— Дава-а-а-й гайку!

— Давай шпа-а-лу!

(Входить Бойко в робочому одязі, з молотком).

Бойко. (Гукає). Вакуленко!

Вакуленко. (За коном). Іду-у (Виходить). Впорався вже?

Бойко. Ще й як. Що двигун на маслозаводі, що паротяг—вони близькі родичі. Регулятор погано працював.

Вакуленко. Тепер тільки наддай молока і пішла наша. Погано, що я не знаю отих процентів.

Бойко. Да-а. Ну, так навчишся. Чого там. Знай наших — директор маслозаводу... (Павза). А чуєш, гуде як? Як воно тобі ото (показує на серце)... отут? Лоскоче? (сміється).

Вакуленко. Лоскоче. А Антоненкові?..

Бойко. (Перебиває). Ну, жертви! (жваво). Сьогодні у нас естафета-рапорт шіснадцятому з'їздові партії. От брат! (павза). Антоненка да-а... А ти глянь—добра залізниця йде, таки буде вокзал на Буртах. Профіль—на ять.

Вакуленко. Рапорт Андрій складає?

Бойко. З Бондаренком. (Підходить Дробаха).

Дробаха. Це вже таке цікаве явлення—естафета. Прибить же прапора полагается, чи як? (Розмотує прапора).

Бойко. Стійте, дідусю—я. (Допомагає. Прибивають прапора до стовпа).

Дробаха. (Одійшов, дивиться на прапора, приклавши руку до очей). Артіль... (гірко) ех... немає мого красногвардейця... Дивіться, дивіться,—то його кров горить...

Бойко. Дідусю! Його кров!

Голоси за коном: — Аго-о-ов!

— На відпочинок!

— До естафети!

(Підходять гурти з сапами, лопатами, кирками).

Голоси: — Ідуть!

— Ідуть!

— Велосипедисти!

Вакуленко: — Де ж наші?

(Виходить Антоненко з перев'язаною головою).

Антоненко. Наші йдуть.

(Під'їжджає група велосипедистів-спортсменів).

Перший. Рапорт Донбасу!

Другий. Рапорт Криворіжжя!

Третій. Рапорт Степу!

Бойко. Рапорт Буртів!

(Підходить Андрій, Бондаренко, Яворчук, Рашипіль—несуть рапорт).

Антоненко. Братця!!

Олена. (Виступає). Бурти. Артіль. Засіяно 2000 гектарів. Буряку 1000 гектарів. Збудовано маслозавод, стайні. Влаштовано дитячі ясла. Ліквідовано куркуля, як клясу!

(Дужий гудок поїзда, що наближається).

Перший велосипедист. Олено!

Олена. (Знімає віла, потім кидається). Іване! Шахтєр ти мій!

З а в і с а.
